

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**OSMANLI'DA İKTİSADİ SUÇLARA BİR ÖRNEK:
ONDALIK AĞNAM UYGULAMASINDA SAYICI
İSMAİL AĞA'NIN YOLSUZLUĞU**

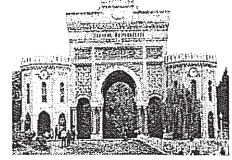
**İLKER AYKUT
2501090537**

**TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. TEVFİK GÜRAN**

İSTANBUL 2011

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz İKTİSAT TARİHİ Bilim Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan 2501090537 numaralı İLKER AYKUT'un hazırladığı "OSMANLI'DA İKTİSADİ SUÇLARA BİR ÖRNEK: ONDALIK AĞNAM UYGULAMASINDA SAYICI İSMAİL AĞA'NIN YOLSUZLUĞU" konulu YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca 10.08.2011 ÇARŞAMBA günü saat: 17.00' de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin*Kabulu*.....'ne OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
PROF.DR.TEVFİK GÜRAN	<i>Kabulu</i>	<i>tevfik</i>
PROF.DR.AHMET KAL'A	<i>Kabulu</i>	<i>Ahmet Kal'a</i>
PROF.DR.COŞKUN ÇAKIR	<i>Kabulu</i>	<i>Coşkun Çakır</i>
PROF.DR.SEDAT MURAT	<i>Kabulu</i>	<i>Sedat Murat</i>
YRD.DOÇ.DR.ŞEVKET KAMİL AKAR	<i>Kabulu</i>	<i>Şevket Kamil Akar</i>

ÖZ

Bu çalışma, suç ve ceza infaz sistemlerinin tarihi üzerine yeni gelişmeye başlayan, sosyal tarih bağlamındaki literatür kapsamında, Osmanlı'da iktisadi suçları ondalık ağnam uygulamasından örneklerle değerlendirmeyi amaçlamaktadır. İlk bölümde suç ve ceza kavramları ile ilgili olarak, hem kriminoloji hem de yeni gelişmeye başlayan suçun iktisadi analiziyle ilgili literatürdeki temel kuramsal yaklaşımlar tanıtılarak iktisadi suç kavramı kriminolojik bir kategori olarak tanımlanmaya çalışılmıştır. İlk bölümün sonunda, sosyal tarih bağlamındaki suç tarihi çalışmaları, Avrupa tarihyazımındaki özellikle İngiltere ve Fransa'daki çalışmalara referanslarla tanıtılması hedeflenmiştir.

İkinci bölümün başında Osmanlı tarihyazımında son yıllarda artış gösteren suç tarihi çalışmaları yine temel çalışmalar üzerinden örneklendirilmeye çalışılmıştır. Osmanlı ceza hukuku ve yargılamasının klasik dönemdeki yapısı hem hukuki hem de kurumsal açıdan izah edilerek Osmanlı suç tarihi çalışmaları açısından bu yapının ürettiği kaynaklar tanıtılmaya çalışılmıştır. İkinci bölüm, Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı ceza hukuku ve yargılamasındaki temel değişikliklere değinilerek son bulmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ondalık ağnam uygulamasının kurumsal yapısı uygulamanın temel aktörlerinden sayıcılara referanslarla tanıtılmaktadır. Sayıcı İsmail Ağa'nın çeşitli yöntemlerle yaptığı yolsuzluklar arşiv kaynakları bağlamında incelenerek çalışma sonlandırılmaktadır.

ABSTRACT

This study aims to evaluate financial crimes in Ottoman Empire with examples from ondalık ağnam tax policy within the literature in the context of social history which is newly developing in terms of crime and punishment systems. In the first chapter, concept of financial crime is tried to be defined as a criminological category by introducing crime and criminology as well as the nascent literature on the economic analysis of the basic theoretical approaches. At the end of first chapter, studies on crime history in terms of social history are desired to be introduced by giving examples from European historiography especially in Britain and France.

In the beginning of the second chapter, recently increasing crime history studies in Ottoman historiography are tried to be illustrated by using basic studies. Structure of the classical period of Ottoman criminal law and proceedings in both legal and institutional aspects are covered in detail and Ottoman historical studies of crime in terms of resources generated by this structure, tried to be introduced. The second chapter concludes by referring to fundamental changes in criminal law after the proclamation of the Tanzimat .

In the third chapter, theoretical structure of decimal ağnam policy is introduced with references of sayıcıs who were the basic actors of the policy. This study concludes by giving examples from deed of Sayıcı İsmail Ağa who committed various frauds by numerous acts by studying archive documents.

ÖNSÖZ

Suç tarihi üzerine son yıllarda yapılan çalışmalara iktisat tarihi bağlamında ve iktisadi suçlar açısından bir katkı sağlamayı amaçlayan bu çalışma bazı açılardan çeşitli zorluklara sahiptir. Osmanlı tarihyazını bağlamında suç tarihi üzerine yapılan çalışmalar son yıllarda önemli bir artış gösterse de konuya iktisat tarihi bağlamında ve iktisadi suçlar açısından yaklaşan çalışma hemen hemen yok gibidir. Modern anlamda iktisadi suç tanımının da yeni olgunlaşmaya başladığı da göz önünde bulundurulursa bu durumun şaşırtıcı olmadığı da söylenebilir.

Bahsedilen çerçevede daha önce yapılmış çalışmaların az olmasının iki farklı sonucu olmuştur. Bunlardan ilki konuyla ilgili kriminoloji literatürünün ve suça iktisadi açıdan yaklaşan literatür için yabancı kaynaklardan faydalanma zorunluluğudur. İkincisi ise konuyu bir çerçeveye oturtabilmek için kuramsal yaklaşımların ve bu alandaki yabancı literatürün tanıtılması gerekliliğidir. Bu gereklilikler bir yüksek lisans tezi çerçevesinde karşılanmaya çalışılmıştır. Tezin ana konusunu oluşturan vaka incelemesinin son bölümden ibaret olmasının sebeplerinden biri de budur.

İlk bölümde kuramsal yaklaşımlar ve Avrupa'daki suç tarihi çalışmalarıyla ilgili bölümler ağırlıklı olarak İngilizce literatürden faydalanarak yazılmıştır. İkinci bölüm ise Osmanlı suç tarihi ve Osmanlı ceza hukuku üzerine yapılmış çalışmalardan faydalanılarak hazırlanmıştır. Son bölüm olan vaka incelemesinde ise Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan arşiv kaynaklarından yararlanılmıştır.

Bu çalışmaya bir çok açıdan katkı sağlayanları ayrıca zikretmem gerekiyor. Öncelikle konunun belirlenmesinde fikirlerimi destekleyen ve sonrasında da her türlü yardımı esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Tefik GÜRAN'a teşekkür etmeliyim. Ayrıca yardımlarını gördüğüm başta Prof. Dr. Ahmet KALA olmak üzere Dr.

Hüseyin AL, Yard. Doç. Dr. Şevket Kamil AKAR, Yard. Doç Dr. Ercüment Balcı, Araş. Gör. Yakup AKKUŞ, ve Araş. Gör. Kadir YILDIRIM'a teşekkürlerimi sunarım. Yardım ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme de ayrıca teşekkür etmeliyim.

İlker AYKUT

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SUÇ KAVRAMI VE SUÇ TARİHİ ÇALIŞMALARI

1.1 Suç ve Ceza Kavramlarıyla ilgili Kuramsal Yaklaşımlar	4
1.1.1 Suç ve Kriminoloji Disiplini	4
1.1.1.1 Kriminolojide Klasik Okul.....	5
1.1.1.2 Kriminolojide Pozitivist Okul.....	7
1.1.2 Suçun İktisadi Analizi	9
1.1.3 İktisadi Suç Kavramı.....	14
1.2. Suç Tarihi Çalışmaları.....	18
1.2.1. Avrupa Tarih Yazımında Suç Tarihi Çalışmaları	18
1.2.1.1 Suç Tarihi Çalışmalarının Ortaya Çıkışı	19
1.2.1.2 Yöntem ve Kaynaklar	22
1.2.2 İktisadi Suç Tarihi	24

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA SUÇ VE CEZA : ARAŞTIRMALAR, HUKUKİ ÇERÇEVE VE KURUMLAR

2.1 Osmanlı Tarih yazımında Suç ve Ceza Tarihi Çalışmaları	26
---	-----------

2.2 Osmanlı Ceza Hukuku Yargılaması : Kurumlar ve Kaynaklar.....	29
2.2.1 Osmanlı Ceza Hukuku	29
2.2.1.1 Suçlar	31
2.2.1.2 Cezalar.....	32
2.2.1.2.1 Had ve Kıyas Cezaları	32
2.2.1.2.2 Ta'zir Cezaları.....	34
2.2.2 Osmanlı Ceza Hukukunda Kurumlar ve Kaynaklar.....	37
2.2.2.1 Divan-ı Hümayun.....	37
2.2.2.1.1 Kanunnameler	38
2.2.2.1.2 Mühimmeler, Ahkam ve Şikayet Defterleri.....	39
2.2.2.1.3 Diğer Defter Serileri.....	42
2.2.2.2 Şer'iyye Mahkemeleri	42
2.2.2.2.1 Şer'iyye Sicilleri.....	43
2.2.2.3 Tanzimat Dönemindeki Kurumsal Değişiklikler	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ONDALIK AĞNAM UYGULAMASINDA SAYICI İSMAİL AĞA'NIN YOLSUZLUĞU

3.1 Ondalık Ağnam Uygulaması	48
3.2 Ondalık Ağnam Uygulamasında Kurumlar	50
3.2.1. Hassa Kasapbaşılığı ve Ağnam Müdürlüğü.....	50
3.2.2 Taşradaki Sorumlular	51
3.2.3 Sayıcılar.....	51
3.3. Sayıcı İsmail Ağa'nın Yolsuzluğu	54
3.3.1 Sayıcı İsmail'in Zimmetinin Hesaplanması	55
3.3.2 Sayıcı İsmail'in Zimmetinin Tahsil Edilmesi	60
3.3.3 Devletin Sayıcı İsmail'in Yolsuzluğuna Yaklaşımı.....	63
SONUÇ.....	65
KAYNAKLAR	68

TABLÖLAR

Tablo 1 – Sayıcı İsmail’in Hesaplanan Zimmetinden Kabul Ettiği Miktar.....	55
Tablo 2 Ağnam Müdürlüğünün Sayıcı İsmail’in Hesaplarına Yönelik Tespitleri	56
Tablo 3 Sayıcı İsmail’in Zimmetinin Bedelen Hesaplanması.....	57
Tablo 4 Sayıcı İsmail’in 1251-1252 Yıllarında Hazineye Gösterdiği Ölü İndirimi ve Buradan Kaynaklanan Zimmeti	58

KISALTMALAR

ABD	Ana Bilim Dalı
A.e.	Aynı eser
A.g.e.	Adı geçen eser
B.	Receb
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	Bakınız
C.	Cemaziülahir
C.	Cilt
Ca	Cemaziyelevvel
Çev.	Çeviren
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Ed.	Editör
HAT	Hatt-ı Hümayun
L.	Şevval
M.	Muharrem
N.	Ramazan
R.	Rebiülahir
RA	Rebiülevvel
S.	Sayı
S.	Safer
s.	Sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü

ss.	Sayfa Aralığı
pp.	Sayfa Aralığı
Ş.	Şaban
vb.	Ve benzeri
Z.	Zilhicce
Za.	Zilkade

GİRİŞ

Son yıllarda Osmanlı tarihyazımında suç ve ceza infaz sistemlerinin tarihi alanlarına ilgi artmaktadır. Bu bağlamda yapılmış çalışmalar daha çok vaka çalışmaları olmakla birlikte kurumsal ve hukuki çerçeve ile ilgili araştırmalar da bulunmaktadır. Kuşkusuz burada kastedilen hukuk tarihi çalışmalarından farklı bir yaklaşımdır. Daha çok sosyal ve iktisadi tarihin bir alt dalı olarak görülebilecek suç tarihi çalışmalarının temel soruları toplumsal yapılar ve değişimleri üzerinedir. Suç ve cezalandırma pratiklerinin gerek devlet gerek de toplum tarafından ne ifade ettiğinin araştırılması; suç tipleri ve miktarlarındaki ve suçluya karşı devletin ve toplumun bakışındaki değişimlerin tarihsel bağlamda değerlendirilmeye çalışılması suç tarihi literatürünü “hukuk tarihi” veya klasik kurumsal tarih yaklaşımlarından farkını ortaya koymaktadır.

Osmanlı’da suç ve ceza infaz sistemlerinin tarihi üzerine yapılan çalışmalar sosyal tarih anlamında yeni olmakla birlikte bu konularla farklı çerçevelerde ilgilenen çalışmaların başlangıcı şüphesiz daha gerilere götürülebilir. Hukuk tarihi anlamında ceza hukuku ve yargılamasıyla ilgilenen, ceza hukuku kurumlarının yapıları ve organlarıyla ilgili çalışmalar bu bağlamda değerlendirilebilir. Şer’iyye sicillerinin transkripsiyonu ve değerlendirmesi şeklinde hazırlanan tezler de bu açıdan önemli katkılar sağlamışlardır.

İktisat tarihi çalışmalarının birçoğu da esas konu itibarıyla suç üzerine eğilmeler de inceledikleri konular kapsamında çeşitli suçlara değinmişlerdir. Tevfik Güran, “İstanbul’un İaşesinde Devletin Rolü (1793 – 1839)” isimli çalışmasında Zahire Nezâreti’nin kuruluşu ve faaliyetlerini incelerken zahire tertibinde mübaya’acı olarak görevlendirilen kişilerin yaptıkları yolsuzluklara değinmiştir.¹ İstanbul’un zahire ihtiyacının karşılanmasıyla ilgilenen Salih Aynural’ın çalışmasında ise zahire kaçakçılığı ve hileli zahire satışları ayrı

¹ Tevfik Güran, “İstanbul’un İaşesinde Devletin Rolü (1793 – 1839)”, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1998, s. 24

başlıklarda değerlendirilmiştir.² Zikredilen çalışmalar konularının kapsamı gereği suça sistemin bir unsuru olarak değinmişler, suçu başlı başına bir inceleme alanı olarak değerlendirmemişlerdir.

Suç konusunu tarihsel bir araştırma için başlı başına bir konu olarak değerlendirmek ve iktisat tarihi bağlamında iktisadi suçları araştırmak için farklı disiplinlerden yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle ceza hukuku dönemin suç tanımları hakkında fikir verebilirken, kriminoloji disiplini ise bu tanımların günümüzde nasıl değerlendirilebileceği açısından yardımcı olabilir. Bu çerçevede suç ve ceza infazının gündelik uygulamaları incelenerek ceza kanunlarının hem devlet açısından hem de halk açısından anlamı ve kullanım alanları tespit edilebilir, sosyal tarih ve iktisat tarihi bağlamında önemli sonuçlar çıkarılabilir.

Bu çalışmada yapılmaya çalışılanlardan biri de Osmanlı tarihi alanında yeni tanınmaya başlayan literatürün tanıtılmasına bir katkı sağlamanın yanında konunun değerlendirilebilmesi için kriminoloji ve iktisat teorisi gibi alanların kuramsal yaklaşımlarının kullanılması gerektiğinin altını çizmektir. İlk bölümde kriminoloji disiplininin ve modern ceza kurumlarının ortaya çıkışında etkili olan kuramsal yaklaşımlara değinilerek kriminolojik bir kategori olarak iktisadi suç kavramı tanımlanmaya çalışılmıştır. İktisadi suç kategorisinin beyaz-yaka suçları, şirket suçları, organize suçlar gibi birçok farklı kategoriyle ilişkisinin olması ve modern ceza hukukunda bile iktisadi suç kategorisi bağlamında farklı birçok düzenlemenin bulunması gerekli tanımları yapmanın zorluğunu ortaya koymaktadır. Tarihsel bir araştırma için iktisadi suç kategorisini kullanmak ise bahsedilen tanımlama zorluğunun başka bir boyutuna işaret etmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünün başında Osmanlı tarihyazımında son yıllarda artış gösteren suç tarihi araştırmaları seçici örneklerle kısaca tanıtılmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise Osmanlı ceza hukuku ve yargılamasının temel öğeleri bu alandaki kurumlara ve bu kurumların ürettiği birincil kaynaklara referanslarla izah edilmek istenmiştir. Kurumlara ve bu kurumların ürettiği şer'iyye sicilleri, Divan-ı Hümayun

² Salih Aynural, **İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740 – 1840)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s. 40-51.

hükümlerini içeren defterler gibi birincil kaynaklara değinilmesinin sebepleri suç tarihi çalışmaları için gerekli hukuki çerçeve ve pratik uygulamalar arasındaki bağın altını çizmektedir.

Son bölümde ise Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın sonlarında ilk başta asker ve saray görevlilerinin et ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla uygulamaya konan, fakat daha sonra çeşitli sebeplerle bir vergi niteliği kazanan ondalık ağnam uygulamasında görevli bir sayıcının yolsuzluk faaliyetleri incelenmiştir. Sayıcının hesapları incelenerek ortaya çıkarılan zimmeti ayrı bir deftere kaydedilmeye başlanmış ve daha sonrasında sayıcıdan tahsil edilen bu zimmet ile ilgili kayıtlar da aynı defterde toplanmıştır. Vakanın incelenmesiyle bu gibi yolsuzluk vakalarında zimmetin nasıl tespit edilip hesaplandığı, tespit edilen zimmetin suçludan nasıl tahsil edildiği ve devletin bu suça nasıl bir mantıkla yaklaştığı gibi konular değerlendirilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SUÇ KAVRAMI VE SUÇ TARİHİ ÇALIŞMALARI

1.1 Suç ve Ceza Kavramları ile ilgili Kuramsal Yaklaşımlar

Suç ile ilgili düşüncelerin varlığı insanlık tarihi kadar eskidir. İlk çağlardan modern zamanlara kadar birçok toplumun suça yönelik farklı yaklaşımları ve söylemleri olmuştur.³ Suç ve cezaya dair bütün bu düşünceleri incelemek başlı başına bir araştırma konusunu teşkil eder. Bu yüzden burada sadece 19. yüzyılda ortaya çıkan bir disiplin olan kriminolojinin ilk düşünürlerine, suç ve ceza infaz sistemlerine iktisadi bir yaklaşım getiren iktisatçıların fikirlerine ve kriminolojik bir kategori olarak iktisadi suç kavramına değinilecektir.

1.1.1 Suç ve Kriminoloji Disiplini

Suç ve cezaya veya diğer bir deyişle ceza hukuku sistemine yönelik çağdaş düşüncelerin temelleri 18. ve 19. yüzyıllarda atılmıştır. Batı Avrupa'da bu dönemlerde şekillenmeye başlayan ceza hukuku sistemi, dönemin düşünürlerinin fikirlerinden de etkilenmiştir. Suç ve ceza kategorileri yeniden düzenlenmeye ve yeni kategoriler oluşturulmaya başlanmıştır.⁴ Bu dönemdeki suç ve ceza ile ilgili düşünceler sadece sistemi etkilemekle kalmamış, diğer başka faktörlerle beraber dönemin suça dair algısını da biçimlendirmiştir. Bu bölümde değinilecek düşünürlerin 18. ve 19. yüzyılların düşünürleri olmasının asıl nedeni de zikredilen yüzyılların suç tarihi çalışmalarının başladığı ve yoğunlaştığı dönemler olmasıdır.

Suçun tarifi ve bu tariften hangi sonuçların çıkacağını, cezalandırmanın nasıl ve hangi ilkelere göre yapılacağını, yani suçla ilgili bir takım normları ceza hukuku belirlemektedir.⁵ Ceza hukukunu incelemek olması gereken durumu anlamamızı

³ Eamonn Carrabine, v.d., **Criminology A Sociological Introduction**, London, Routledge, 2004, s. 30.

⁴ Patricia O'Brien, "Crime and Punishment As Historical Problem", **Journal of Social History**, C.XI, No: 4, 1978, s. 508-520.

⁵ Sulhi Dönmezer, **Kriminoloji**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1984, s. 24.

sağlar, hangi davranışların normlardan sapma olarak değerlendirildiğini görmemize yardımcı olur. Ceza hukuku suç tiplerini belirleyen normatif bir alan iken, kriminoloji de suç teşkil eden davranışların sebeplerini ve sonuçlarını inceler, suç tiplerinin ve kategorilerinin oluşmasına yardımcı olur. Cezaların etkinliğini ve caydırıcılığını tespit etmeye çalışır. Kriminoloji 19. yüzyılın ikinci yarısında doğmuş yeni bir disiplin olmakla beraber kuruluşundan hemen önceki suç ve ceza sistemi ile ilgili düşünceler de kriminoloji literatürü çerçevesinde ele alınır.

1.1.1.1 Kriminolojide Klasik Okul

Suç ve cezalandırma sistemine dair modern anlamda fikirler öne süren ilk düşünürler daha sonra kriminolojide “Klasik Okul” olarak adlandırılacak ekolün öncüleri Cesare Beccaria (1738 – 1794) ve Jeremy Bentham’dır (1748 – 1823).⁶ Bu düşünürlerin ortak özelliği suçluya ve suçun sebeplerine odaklanmaktan ziyade cezalandırma mekanizmaları ile toplumsal düzenin sağlanması ve bu düzenin bozulmasının önlenmesine yoğunlaşmış olmalarıdır.⁷ Bu anlamda iki düşünür de Aydınlanma döneminin düşünürleridir.

Aydınlanma döneminin düşünürleri toplumsal düzeni, bilimsel fikirlerin ışığında insan rasyonalitesine göre oluşturmayı ve vatandaşların insani ve siyasi haklarına uygun bir şekilde düzenlemeyi önermişlerdir. Beccaria kendi döneminde ceza hukukuyla ilgili düzenlemelere bakarak bunların ideallerden oldukça uzak olduklarını görmüştür. Bunun üzerine hukuk ve cezalandırma üzerine pratik reformlar önermiştir.⁸

Beccaria’nın bu alandaki fikirlerinde Thomas Hobbes’dan etkilendiği görülmektedir. Hobbes düzenli bir toplumun ancak bir sosyal sözleşme etrafında birleştirilen insanlarla mümkün olabileceğini söyler. Fakat bunun için kişiler bazı özgürlüklerini bırakmayı kabul etmelidirler. Özgürlüklerden fedakârlık etmeleri karşılığında başkalarının keyfi ve zarar verici davranışlarından korunacaklardır.

⁶ Martin O’Brien ve Majid Yar, **Criminology The Key Concepts**, New York, Routledge, 2008, s. 19.

⁷ Carrabine, v.d., **a.g.e.**, s. 32.

⁸ O’Brien ve Yar, **a.g.e.**, s. 19.

Böyle bir anlaşma altında kişiler mülkiyete ve fiziksel bütünlüğe saygı duyacaklar, hırsızlık ve şiddet içeren davranışlardan uzak durmuş olacaklardır. Beccaria'ya göre ise suç işleyenler bu sözleşmeyi ihlal ederler ve bu yüzden cezalandırılmalıdırlar. Ona göre ancak bu şekilde herkesin iyiliğine olan bu sözleşme sürdürülebilir hale gelebilir. Beccaria'nın insan doğasına ilişkin fikirleri de Hobbes'dan etkilenmiştir. Hobbes'a göre insan keyif ve tatmin arar, acıdan kaçmak ister. Kişiler davranışlarını rasyonel bir şekilde hesaplayarak tatminlerini maksimize etmek üzere düzenlerler. Beccaria bu iki yaklaşımın sonucu olarak ceza sistemi için dört temel ilke önermiştir. Ceza sistemi zorunlu, tutarlı, orantılı ve hızlı olmalıdır.⁹

Cezalandırmanın zorunlu ve kaçınılmaz oluşu suç işleyenlerin davranışlarının sonucunda mutlaka cezalandırılacaklarından emin olmalarını sağlar. Tutarlılık ise benzer suçlara benzer cezalar verileceği ve potansiyel suçluların yargı görevlilerinden bir hoşgörü görmeyecekleri anlamına gelir. Belirli bir tip suçun cezasının ne olacağı önceden açıkça bildirilmelidir. Orantılılık ilkesiyle de suçun ciddiyetine ve verdiği zarara göre uygun bir cezanın verilmesi gerektiği kastedilmektedir. Ciddi suçlar ciddi cezalarla karşılık bulmalıdır. Son ilke olan hızlılığa göre ise, cezalandırma çabuk bir şekilde yapılmalıdır ve cezanın caydırıcılık etkisi kaybolmamalıdır. Beccaria bu ilkelerden hareketle mevcut ceza hukuku sistemini eleştirmekte ve böyle bir sistemin cezalandırma mekanizmasını etkin bir şekilde kullanamayacağını ve kamu düzeninin sağlanmasında fazla etkisinin olamayacağını söyler.¹⁰

Aynı zamanda bir iktisatçı olan Jeremy Bentham da insan doğasını faydacı bir yorumla ele alır. Bentham, insanın doğası gereği tatminini rasyonel bir şekilde maksimize etmeye çalıştığını söylemektedir. İnsanların arzularını gerçekleştirebilmesini mümkün kılan bir toplumun ahlaki olarak doğru bir toplum olduğunu savunur. Ona göre toplum düzeni en çok kişi için en çok mutluluğu sağlamalıdır.¹¹

⁹ A.e., s. 20.

¹⁰ A.e., s. 21.

¹¹ A.e.

Beccaria gibi Hobbes'tan etkilenen Bentham'a göre cezalandırma sistemi belirli bir hesaba göre oluşturulmalıdır. Bu hesaba göre ceza miktarı suçu işleyen toplum çıkarına verdiği hasara göre tespit edilerek uygulanmalıdır. Ceza miktarı toplumun mutluluğu için hasar miktarını çok fazla geçmemelidir. Bentham ayrıca bir cezaevi tasarlamıştır. Rasyonel bir şekilde örgütlenmesi gereken bu cezaevi planı ortada bir kuleye sahiptir ve kulenin etrafında pencereci hücreler vardır. Böylece kuledeki gardiyanlar her suçluyu gözetleyebileceklerdir. Bentham'ın bu tasarımı gerçekleşmemiştir fakat modern cezaevlerinin kuruluşunda önemli bir esin kaynağı olmuştur.¹²

Kriminolojide klasik okul olarak adlandırılan bu düşünürler, insan doğasına, tamamen rasyonel olduğu varsayımından hareketle yaklaşır. İnsanlar kişisel çıkarlarına göre hareket ederler ve özgür iradeye sahiptirler. Suç da bu özgür iradenin bir tercihidir. Bireyler eğer cezalandırılacaklarını düşünürlerse suç işlemezler. Suç işlemeleri durumunda hiç ceza almayacaklarını ya da fazla bir ceza almayacaklarını düşünürlerse de suç işlemekten kaçınmazlar. Bu yaklaşım başta iktisat teorisi olmak üzere sosyal bilimlerin bir çok dalını etkilemiştir.¹³

Ayrıca klasiklerin bu argümanları ceza hukukunun oluşumunu ve kurumsallaşmasını oldukça etkilemiştir. Tutarlılık, orantılılık, caydırıcılık ve hızlılık faktörü ceza hukukunun temel ilkelerinden olmuştur.¹⁴

1.1.1.2 Kriminolojide Pozitivist Okul

Kriminoloji disiplininin ve kriminolojide "Pozitivist Okul"un kurucusu olarak kabul edilen Cesare Lombroso (1835 – 1909) klasiklerden farklı olarak ceza sistemini incelemek yerine suçun sebeplerini açıklamaya girişmiştir. Bunu yaparken klasiklerin suçun insan doğasının bir temel bir özelliği olduğu görüşünü reddeder. 19. yüzyılın sonunda popülerliği Sherlock Holmes romanlarına konu olacak kadar artmış

¹² Carrabine, v.d., a.g.e., s. 34.

¹³ A.e., s. 35.

¹⁴ O'Brien ve Yar, a.g.e., s. 21.

olan Lombroso'ya göre suç işlemek rasyonel bir tercih veya ahlaki bir zaaf değildir.¹⁵ Birçok suçlu evrimsel olarak atalarından gelen ve suç işlemelerine sebep olacak bazı kalıtsal özelliklere sahiptir. Bu kalıtsal özellikler vücuttaki bazı anormalliklerden tespit edilebilir. İtalyan mahkûmlar ve askerlerin fiziki özelliklerini inceleyerek vardığı sonuçlara göre birçok suçlu küçük alın, çıkık elmacık kemiği, aşırı uzun kollar gibi fiziki özelliklere sahiptir.¹⁶

1870'li yıllarda kalıtsallık ve çevresel faktörlerin kişinin tercihlerinden daha belirleyici olduğu görüşü dönemin düşünürlerinden Darwin'in evrim kuramıyla beraber popülerliğini arttırmıştır. Lombroso'nun teorileri de bu dönemin kabul gören anlayışıyla güvenilirliğini arttırmış ve yaygınlık kazanmıştır.¹⁷

Pozitivist okulun diğer bir düşünürü olan Enrico Ferri (1856–1929) ise suç işleme davranışında üç faktörün etkili olduğunu söyler. Bunlar antropolojik, fiziksel ve sosyal faktörlerdir. Bu faktörlerden herhangi biri tek başına suç işleme eğilimini belirlemez. Ferri bu noktada Lombroso'dan ayrılarak bu üç faktörün değişik kombinasyonlarla bir araya gelerek suçlunun karakterine etkide bulunduğunu savunur.¹⁸

Pozitivist okul içerisinde yer alan düşünürler suçluların suç işlemeyi tespit edilebileceğini savunmuşlardır. Bu yüzden teorileri özellikle Victoria dönemi İngiltere'sinin "suçla mücadele"sinde önemli bir silah olarak görülmüştür.¹⁹ Bu düşünürler insanların suça kontrolleri dışında yöneldiklerini varsaymışlar; suçlu tipler ile suç işlemeyecek tipler arasındaki ayrımı uç noktalara taşımışlardır. Buna karşın ceza sisteminin işleyişi ile pek ilgilenmemişler, suçların tanımlanması problemiyle uğraşmamışlardır. Suç kategorilerini veri olarak ele almışlardır.²⁰

¹⁵ Barry S. Godfrey, Chris A. Williams ve Paul Lawrence, **History & Crime**, London, Sage Publications, 2008, s. 13.

¹⁶ Carrabine, v.d., **a.g.e.**, s. 35.

¹⁷ Godfrey, Chris ve Lawrence, **a.g.e.**, s. 13.

¹⁸ Carrabine, v.d., **a.g.e.**, s. 36.

¹⁹ Godfrey, Chris ve Lawrence, **a.g.e.**, s. 13.

²⁰ Carrabine, v.d., **a.g.e.**, s. 42.

Yirminci yüzyılda pozitivist düşünürlerin fikirleri yankısını sürdürmüştür. Suçla ilgili bu tarz yeni “bilimsel” söylemler psikiyatri ve genetik alanlarında oluşmuştur. Kalıtsal faktörlerin belirleyici olduğu görüşü genetikte “suçlu geni” üzerine çalışmalar üzerinden devam etmektedir. Öte yandan sosyoloji, antropoloji, etnoloji gibi sosyal bilimlerin diğer dalları da suç ve ceza literatürüne katkıda bulunmaya devam etmektedir.²¹ Bunlar günümüzde geniş bir literatüre sahip olmakla birlikte bu çalışmada sadece iktisat disiplininin katkısı ele alınacaktır.

1.1.2 Suçun İktisadi Analizi

Bentham’ın suçu kişinin özgür iradesiyle yaptığı bir seçim olarak değerlendirdiği daha önce belirtilmişti. Bentham’a göre kişiler rasyonel bir şekilde faydalarını arttırmaya çalışırlar ve acıdan sakınırlar. 20. yüzyılda kriminoloji literatüründe rasyonel tercih teorisi olarak etkisini sürdüren bu görüş Neoklasik iktisadın da temel varsayımlarından biri haline gelmiştir.

İktisatçıların Bentham’dan sonra suç ve ceza sistemi ile yeniden ilgilenmeleri 1968 yılında Journal of Political Economy dergisinde yayınlanan Gary S. Becker’in “Crime and Punishment: An Economic Approach” makalesiyle başlamıştır.²² Becker ve sonrasında oluşan bu literatürdeki suçlu davranışıyla ilgili teoriler temel olarak Beccaria ve Bentham’ın rasyonel tercih varsayımlarını kabul ederler. Bentham’a göre “Suçtan elde edilen kâr kişiyi bu tür davranışlara yönlendiren etkidir. Cezalandırmanın verdiği acı ise, kişiyi bu tür davranışlardan sakınmaya iten bir etkidir. Eğer birinci etken daha kuvvetliyse suç davranışı tercih edilir. Eğer ikincinin kuvveti fazlaysa suç tercih edilmez.”²³

Becker’a göre suçlular da herkes gibidir, her birey gibi onlar da rasyoneldir ve fayda maksimizasyonunu sağlamak için uğraşırlar.²⁴ Becker makalesinde suçla

²¹ Godfrey, Chris ve Lawrence, **a.g.e.**, s. 15.

²² İlgili eser için bkz.; Gary Becker, “Crime and Punishment: An Economic Approach,” **The Journal of Political Economy**, Vol. 76, No. 2, March- April 1968, ss. 169-217.

²³ Eide, E., P. H. Rubin, ve J. M. Shepherd, **Economics of Crime**, Hanover, Now Publishers, 2006, s. 3.

²⁴ Becker, **a.g.e.**, s. 176.

mücadelede en uygun (optimal) politikaların geliştirilmesi için bir kaynak dağılımı analizi yapar. En uygun politikayla kastedilen şey suçtan kaynaklanan sosyal refah kaybını azaltmaktır. Bu kayıp kurbanların uğradığı net zarar, suçlunun araştırılması ve yakalanmasına ait maliyetler ile cezalandırma maliyetinin toplamından ibarettir. Maliyetler suçluların miktarına, suçluların yakalanma olasılıklarına, cezalandırmanın büyüklüğüne, biçimine ve suçlunun potansiyel kazancına bağlıdır.²⁵

Becker'in çalışmasının amaçlarından biri de farklı uygulamalar(enforcement) için ne kadar kaynak tahsis edilmesi ve ceza verilmesi gerektiğini tespit etmektir. Yöntem sosyal refah kaybını ölçmek ve bu kaybı azaltmak için gerekli harcama ve cezaları tespit etmeyi de amaçlamaktadır.²⁶

Suçun iktisadi analiziyle ilgilenen iktisatçılar insanların suça yönelme sebepleri açısından psikolojik, sosyolojik veya ideolojik unsurlarla ilgilenmezler.²⁷ Bu görüşe göre bazı insanlar temel motivasyonları ve tercihleri farklı oldukları için suç işlerler.²⁸ Suç analizinin esas noktalarından biri suç tercihinde bulunabileceklerin davranışlarını modellemektir. Becker'in temel modeline göre her birey suç davranışında bulunurken bir fayda-maliyet analizi yapmaktadır. Seçimi suç işlemek ya da emek piyasasına katılmak arasında olacaktır. Bu modele göre eğer beklenen yaptırımların ve diğer maliyetlerin toplamı kanun dışı ve kanuna uygun seçeneklerden elde edilecek gelir toplamından az ise suç davranışı tercih edilir.²⁹

²⁵ William M. Landes, "Introduction," **Essays in the Economics of Crime and Punishment**, Ed. Gary S. Becker ve William M. Landes, New York, National Bureau of Economic Research, 1974, s. xiv.

²⁶ Becker, **a.g.e.**, s. 170.

²⁷ Suçun iktisadi modellerle analiz edilmesini sosyoloji ve psikoloji gibi disiplinlere bir katkı olarak düşünen bir çalışma için bkz.: Richard B. Freeman,"The Economics of Crime", Ed. Orley Ashenfelter and David Card, **Handbook of Labor Economics**, Vol. 3, Amsterdam, 1999, pp. 3529-357. Ayrıca kriminoloji alanında iktisat ve sosyoloji arasında diyalog kurma çalışmaları için bkz.: Dan M. Kahan, "Between Economics and Sociology: The New Path of Deterrence", **Michigan Law Review**, Vol. 95, No. 6, 1997, pp. 2477-2497. ve Karl-Dieter Opp, "The Economics of Crime and the Sociology of Deviant Behaviour. A Theoretical Confrontation of Basic Propositions", **Kyklos**, Vol. 42, No. 3, 1989, pp. 405-430.

²⁸ Donald Wittman, **Economic Foundations of Law and Organization**, New York, Cambridge University Press, 2006, s. 155. ve Becker, **a.g.e.**, s. 176.

²⁹ Eide, Rubin, ve Shepherd, **a.g.e.**, s. 1.

Becker'in modeli kişilerin faydalarını maksimize ettikleri varsayımı altında, faydanın gelirin pozitif fonksiyonu olduğunu kabul eden bir modeldir. Buna göre kişinin suç davranışından beklenen fayda $E[U]$ olacak şekilde:

$$E[U] = PU(Y - f) + (1 - P)U(Y),$$

$U(.)$ fayda fonksiyonu, P kişinin yakalanma ve mahkûm edilme olasılığı, Y ise suçtan beklenen gelir(parasal ve parasal olmayan), f ise cezanın parasal eşdeğeridir. Kişi, beklenen fayda pozitif ise suçu işleyecektir, negatif ise işlemeyecektir. Modelde görüldüğü gibi diğer değişkenler sabitken, yakalanma olasılığı arttıkça toplam fayda azalmaktadır. Cezanın miktarı da toplam faydayı belirleyen diğer bir faktördür.³⁰

Becker suçtan elde edilecek geliri kişinin diğer gelirlerinden ayrı olarak ele almıştır. Fakat daha sonra konu üzerine çalışan yazarlar kişinin mevcut gelirini de modele dâhil etmişlerdir. Bu durumda beklenen fayda;

$$E[U] = PU(W - f) + (1 - P)U(W + g),$$

haline gelmiştir. Modelde W kişinin şimdiki geliri ve g kişinin suçtan kazanacaklarını belirtmektedir. Bu modele göre suç, eğer davranıştan beklenen fayda kişinin mevcut gelirinden daha fazlaysa tercih edilecektir. Ayrıca kişi yakalansa bile suçtan önemli bir kazanç sağlayabilir.³¹

Suçtan elde edilecek kazanç suçun tipine ve suçu işleyen kişiye bağlıdır. Hırsızlık, soygun, dolandırıcılık gibi suçlardan parasal kazanç sağlanırken, tehlikeden duyulan heyecan, onaylanma, intikam gibi duyguların tatmini de bir kazanç olarak görülebilir. Zimmet suçlarında elde edilen malların piyasadaki fiyatları önem taşımaktadır. Suçun maliyeti olarak da, suç işlenirken gerekli araçlar, silahlar

³⁰ A.e., s. 4.

³¹ Becker'in modeline kişinin mevcut gelirinin (suçun işlediği dönemde elde edilmekte olan gelir) eklenmesiyle elde edilen yeni modelle ilgili daha detaylı bilgiler için bkz.: William W. Brown ve Morgan O. Reynolds, "Crime and "Punishment": Risk Implications", **Journal of Economic Theory**, Vol. 6, No. 5, 1973, PP. 508-514.

gibi materyaller parasal maliyeti oluştururken, suçluluk, korku, hoşnutsuzluk gibi hisler de duygusal maliyeti ifade edebilmektedir.³²

Fırsat maliyeti kavramı da suçun iktisadi analizi açısından önemlidir. Kişinin gelirinin veya başka hukuki yollarla elde edebileceği kazancın miktarı suçun fırsat maliyetini oluşturur. Buna göre fırsat maliyetinin az olması kişinin suç işleme tercihini pozitif yönde etkiler.³³

Cezanın suçluya bir maliyeti vardır. Mahkeme masrafları, kaybedilen gelir, parasal ceza gibi unsurlar maliyetin parasal boyutunu oluştururlar. Gözaltı, tutuklama ve hapis gibi yaptırımlar da diğer maliyet unsurlarıdır.³⁴ Mahkemeye çıkma tutuklanmayla sonuçlanmasa bile, aile ve arkadaş çevresinin olumsuz tepkileri ve itibar kaybı da maliyet olarak düşünülebilir.³⁵ Kişi hapis cezası aldığı anda tüketimi ve özgürlüğü kısıtlanır. Bu unsurlar da cezanın süresiyle ve kişinin hapsedilmeden önceki ortalama kazancıyla ters orantılıdır.³⁶

Suçun iktisadi analizi açısından suç konusunun bir de sosyal maliyeti vardır. İlki suçlu tarafından verilen zarar, ikincisi de suçu engellemek için yapılan harcamalardır. Güvenlik tedbirlerinin artırılması, yeni stratejilerin geliştirilmesi suç öncesinde uygulanan yöntemlerdir. Öte yandan ceza infazı da diğer suç işleyecek olanlar için caydırıcılığı sağlaması açısından engelleyici bir uygulamadır.³⁷ Hapis cezası için hapis haneindeki görevliler için bir harcama söz konusudur. Ayrıca mahkûmların barınma ve yemek ihtiyaçlarının karşılanması da diğer maliyetlerdendir.

Ceza infaz sistemi üzerinde yoğunlaşan çalışmalar, hangi cezanın daha etkin ve sosyal maliyetinin daha düşük olacağı sorunsalını tartışmışlardır. Örneğin,

³² Eide, Rubin, ve Shepherd, **a.g.e.**, s. 10.

³³ **A.e.**, s. 11.

³⁴ Becker, **a.g.e.**, s.207.

³⁵ Eide, Rubin, ve Shepherd, **a.g.e.**, s. 11.

³⁶ Becker, **a.g.e.**, s. 180.

³⁷ Robert Cooter ve Thomas Ulen, **Law & Economics**, New York, Pearson Addison Wesley, 2004, s. 470.

Polinsky ve Shavell, para cezalarının mümkün olabileceği kadar sık uygulanması gerektiğini söylemektedirler. Para cezası sosyal açıdan maliyetsizken hapis cezasının sosyal maliyeti yüksek olabilmektedir. Para cezasının optimum seviyesini kişilerin riske karşı duyarlılıkları belirler. Eğer kişiler riske karşı isteksizlerse para cezasının caydırıcılığı daha yüksek olacaktır ve cezanın yüksek bir meblağ olmasına gerek yoktur.³⁸ Riske karşı nötr bireyler söz konusuysa caydırıcılığın sağlanabilmesi için optimal para cezası maksimum seviyede olmalıdır.

Cezaların suçun verdiği zararlarla orantılı olması gerektiği ceza infaz sisteminin temel ilkelerindedir. Orantılılık ilkesi caydırıcılığı sağladığı için ayrı bir öneme sahiptir. İktisadi analizde ise cezaların caydırıcılığa etkisi marjinal caydırıcılık kavramı kullanılarak incelenmektedir. Buna göre bir suçun ceza miktarının, daha az zarar veren bir suçun ceza miktarına göre artışı marjinal caydırıcılık (marginal deterrence) olarak kavramsallaştırılmaktadır. Diğer değişkenler sabit kabul edildiğinde ceza infaz kurumunun marjinal caydırıcılık yaratması tercih edilen bir şeydir. Suç işleyecek bireylerin tercih yaparken marjinal caydırıcılığı yüksek bir sistemde daha az zarar verici suçlara yönelecekleri söylenebilir. Suçun tespit edilme olasılığını arttırmak da marjinal caydırıcılığı arttıracaktır. Her suç için verilen zararlar orantılı bir cezanın uygulanır olması doğal olarak marjinal caydırıcılığı doğal olarak oluşturacaktır.³⁹

Suçun iktisadi analiziyle ilgili çalışmalar suç davranışı ile ilgili çıkarımlar yaparken psikoloji, sosyoloji, antropoloji gibi disiplinlerin yaklaşımlarını dikkate almadıkları için eleştirilmişlerdir. Suçun analizi temel olarak hukuk alanının konusu iken diğer taraftan sosyal yapılar ve davranışlarla ilgilenen disiplinlerin alanlarına girmektedir. Neoklasik iktisadın varsayımları ve analiz araçlarıyla hareket eden iktisatçılar ise sosyal bilimlerin bu alanlarını dönüştürmeye çalışmakla suçlanmış ve eleştirilmişlerdir.⁴⁰ Buna rağmen günümüzde özellikle Amerika’da, genel olarak

³⁸ A.Mitchell Polinsky ve Steven Shavell, “The Economic Theory of Public Enforcement of Law”, **Journal of Economic Literature**, Vol. 38, No: 1, March 2000, s. 51-52.

³⁹ **A.e.**, s. 63.

⁴⁰ “Ekonomik Emperyalizm” olarak kavramsallaştırılan bu tartışmalar için bkz.: George J. Stigler, “Economics – The Imperial Science?”, **The Scandinavian Journal of Economics**, Vol. 86, No. 3, September 1984, PP. 301-313.; Jack Hirschleifer, “The Expanding Domain of Economics”, **The**

hukukun, özel olarak da suç ve ceza infaz sisteminin iktisadi olarak analiziyle ilgili dersler hem hukuk fakültelerinde hem de iktisat fakültelerinde önemli bir ağırlığa ulaşmıştır.

1.1.3 İktisadi Suç Kavramı

İktisadi suç kavramı çok yeni bir kavram olmamakla birlikte tanımlanması ile ilgili tartışmalar hala sürmektedir. Tartışmaların biraz da iktisadi suç kavramının ceza hukuku alanında ayrı bir başlık altında düzenlenmiş olmamasından ileri geldiği öne sürülebilir. Yeni Türk Ceza Kanunu ileride bahsedilecek tipte suçların sadece bazılarını farklı başlıklar halinde değerlendirmektedir. Örneğin TCK'nın üçüncü kısmında "Topluma karşı suçlar" başlığı altındaki dokuzuncu bölüm, "Ekonomi, Sanayi ve Ticarete İlişkin Suçlar" a ilişkin düzenlemelere ayrılmıştır. Bu düzenlemelerin tanımladığı suçlar tefecilik, ihaleye fesat karıştırma, kamuya gerekli şeylerin yokluğuna neden olma, fiyatları etkileme, ticari sır, bankacılık sırrı veya müşteri sırrı niteliğindeki bilgi veya belgelerin açıklanması gibi suçlardır. Yine aynı kanunun dördüncü kısım, birinci bölümünde "Kamu idaresinin güvenilirliğine ve işleyişine karşı suçlar" başlığı altında zimmet, irtikâp ve rüşvet suçları tanımlanmaktadır.

Yukarıda değinilen suçlar YTCK'nın doğrudan tanımladığı iktisadi suç kategorisinde değerlendirilebilecek suçlardır. Öte yandan YTCK'nın beşinci maddesindeki "Bu kanunun genel hükümleri, özel ceza kanunları ve ceza içeren kanunlardaki suçlar hakkında da uygulanır." ifadesini referans aldığımızda iktisadi hayatı düzenleyen diğer kanunlardaki ceza hükümleriyle tanımlar çoğalmaktadır. Bu özel kanunlara örnek olarak Sigorta Murakabe Kanunu, Bireysel Emeklilik ve Yatırım Sistemi Kanunu, Bankacılık Kanunu, Sermaye Piyasası Kanunu, Rekabetin Korunması Hakkında Kanun, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, Kara Paranın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanun gibi özel kanunlardaki suç tanımları

American Economic Review, Vol. 75, No. 6, December 1985, ss. 53-68.; Ben Fine, "A Question of Economics: Is it Colonizing the Social Sciences?", **Economy and Society**, Vol. 28, No. 3, August 1999, pp. 403-425.

gösterilebilir. İdare hukuku, vergi hukuku gibi alanları da değerlendirmeye aldığımızda iktisadi suç kavramını ceza hukuku üzerinden tanımlamak daha da zorlaşacaktır.

İktisadi suç kavramını belirli bir suç tipinin hukuki bir tanımı olarak ele almadan farklı suç tiplerini ortak özellikler üzerinden tanımlayan kriminolojik bir kategori olarak ele almak daha doğru olacaktır.⁴¹ Kriminolojik kategoriler açısından beyaz-yaka suçları, şirket suçları, ticari suçlar, mülkiyet suçları gibi kategorilerin ele aldığı suçların genel bir kategorizasyonu yapılmaya çalışılacaktır.

Yirminci yüzyılın başlarına kadar kriminoloji literatürü daha çok hırsızlık, cinayet, soygun gibi suçlarla ilgilenmiş ve suça konu olan fiillerin sebeplerini incelerken alt sınıflara vurgu yapılmıştır. Suç işleyebilecek kimselerin toplumun genel özelliklerinin dışında bir hayat tarzına sahip olan ve suç için biyolojik, psikolojik eğilimlere sahip kişiler olduğu öne sürülmüştür. Amerikalı sosyolog Edwin Sutherland ise bu yaklaşıma karşı çıkarak, üst sınıflarda olan güvenilir pozisyonlardaki kişilerin işlediği suçların görmezden gelindiğini söylemiştir. Beyaz yaka suçluları olarak tanımladığı grupta yer alan suçlular toplum içerisinde yüksek saygınlığa ve statüye sahiptirler ve konumlarını kötüye kullanarak suç işleyebilmektedirler. Bu tip suçlular, diğer adi suçlara göre topluma daha çok zarar verebilmektedir. Örneğin vergi kaçırma, devletin eğitim ve sağlık alanlarına yönelik olarak yapacağı harcamalar için önemli gelir kayıpları yaratabilecektir. Standartların altında kalan gıda üretimi halk sağlığını tehdit edebilecek, muhasebe hesaplarında yapılan hileler bir firmanın iflas etmesine sebep olabilecektir.⁴²

Kişilerin konumları ve toplumsal ilişkileri üzerinden beyaz-yaka suçlarının tanımına giden Sutherland'ten sonra bu kavram daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Shapiro'ya göre beyaz yaka suçlarının diğer suçlardan farkı, kişinin mesleğinden ya da kurumundan dolayı duyulan güveni illegal bir şekilde suiistimal etmesinden kaynaklanır. Bu şekilde kişinin sahip olduğu konuma duyulan güven ne kadar

⁴¹ Tercan Tiryaki ve Türker Gürsoy, "Ekonomik Suç Kavramı ve Sigortacılık Suçlarının Bu Açıdan Değerlendirilmesi", **Sayıştay Dergisi**, Sayı 55, 2004, s. 54.

⁴² Martin O'Brien, Majid Yar, **a.g.e.**, s. 181.

fazlaysa bu güvenin suiistimal edilmesinden sağlanacak kazanç da o kadar fazla olacaktır.⁴³ Sonraki tartışmalar bahsedilen tipte suçları işleyenlerin konumları yüksek statüde olmasa da konumlarını suiistimal edebilecekleri noktasında devam etmiştir.

Beyaz-yaka suçları ile ilgili çalışmalar ilk başta suçlunun toplumsal konumu üzerinden bir tanım getirmeye çalışırken, farklı araştırmacılar hangi suçların beyaz-yaka suçlarına girebileceği problemiyle ilgilenmişlerdir.⁴⁴ Bu bağlamda şirket suçları, mülkiyet suçları ve ticari suçlar gibi kavramlar öne sürülmüştür. Vergi kaçırma, muhasebe işlemlerinde hile, hisse senetlerinin manipülasyonu, fiyatları etkileme gibi kişileri ve/veya toplumu maddi zarara uğratan suçlar, çevre kirliliğine sebep olma, sağlıksız koşullarda çalıştırma gibi fiziki zarar veren suçlar şirket suçları kapsamında değerlendirilmektedir.⁴⁵ Şirketler bu tip suçların sonucunda maliyetlerini düşürmeyi ya da satışlarını ve fiyatlarını arttırarak kârlarını çoğaltmayı hedeflerler.⁴⁶ Çevre kirliliğine sebep olmak ya da çalışanları sağlıksız koşullarda çalıştırmak şirketin maliyetlerini düşürürken insanlara fiziki zarar da verebilir.

Adi suçların ceza hukukunda tanımlarının net olması ve şirket suçlarının tanımlarının belirsiz ve dağınık halde bulunması ayrı bir tartışma konusunu oluşturur. Bazı araştırmacılar tanımlamaların ceza hukukundaki tanımlamalarla sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadır. Bazıları da büyük şirketlerin politik güçlerinin fazla olması sebebiyle hafif cezalar alabildiklerini hâlbuki şirket suçlarının adi suçlardan farkı olmadığını hatta daha fazla zarar verebileceğini söylemektedirler.⁴⁷

Mala karşı suçların bazıları da iktisadi suçlar bağlamında değerlendirilebilir. Mala karşı suçlar genel olarak, bir başkasının mülkiyetinde olan bir malı çalmak

⁴³ Martin O'Brien, Majid Yar, **a.g.e.**, s. 182. Ayrıca bkz.: Susan P. Shapiro, "Collaring the Crime, not the Criminal: Reconsidering the Concept of White Collar Crime", **American Sociological Review**, Vol. 55 No. 3, 1990, PP. 346–365.

⁴⁴ John Braithwaite, "White Collar Crime", **Annual Review of Sociology**, Vol. 11, 1985, s. 4.

⁴⁵ Martin O'Brien, Majid Yar, **a.g.e.**, s. 30-31.

⁴⁶ Peter Cleary Yeager, "Corporate Crime", **Encyclopedia of White-Collar Crime**, Ed. Jurg Gerber ve Eric L. Jensen, Westport, Greenwood Press, 2007, s. 54-58.

⁴⁷ Peter Cleary Yeager, **a.g.e.**, s. 56.

şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁸ Araba hırsızlığı, kapkaç gibi daha çok alt sınıfların işlediği adi suçlar bu tanıma girmekle beraber teknolojik gelişmelerin etkisiyle bu tanım genişlemektedir. Ayrıca büyük şirketlerle kamu kurumlarının ve bu kurumlarda çalışan bireylerin işlediği dolandırıcılık, zimmet, arazinin ve doğal kaynaklarının izinsiz kullanımı gibi suçlar mala karşı suçların iktisadi boyutunu öne çıkarmaktadır. Son yüzyılda fikri mülkiyet haklarının gelişmesiyle beraber bilgisayar programları, filmler, marka logoları gibi ürün ve simgelerin izinsiz kopyalanması mala karşı suçların diğer bir boyutunu ortaya koymaktadır.⁴⁹

Değınilen suçların bireysel veya organize şekilde işlenmesi de bazı ayrımları beraberinde getirir. Ticareti yasak malların alım-satımı (uyuşturucu, insan, organ ticareti v.b.), kalpazanlık, dolandırıcılık gibi suçlar profesyonel bir organizasyon şeklinde icra edildiğinde organize suçlar kategorisinde değerlendirilmektedir.⁵⁰ Bu suçların organizasyonuna gümrük memurlarının, polis memurlarının ve diğer resmi devlet görevlilerinin rüşvet, adam kayırma gibi fiilleri eklendiğinde yolsuzluk suçu da bu gruba dahil edilebilir.

Kriminolojik açıdan bakıldığında da kategorilerin fazlalığı iktisadi suçların genel bir tanımını yapmayı zorlaştırmaktadır. Yine de bahsedilen kategorilere göre ortak özellikler tespit edilebilir. Öncelikle iktisadi bir suç işleyen kişi ya da organizasyon fiziki bir zarar verse bile amaç iktisadi kazanç elde etmektir. Ayrıca suç işlenirken çoğu zaman iktisadi hayatı düzenleyen kurallar ihlal edilir veya suiistimal edilirler. İktisadi suç işleyenlerin birçoğu saygın mesleklere sahiptirler ve bu saygınlığı suiistimal ederler. Diğer bir kısmı da kalpazanlık, dolandırıcılık gibi suçlar söz konusu olduğunda mesleki bilgilerini kötü amaçlar için kullanırlar.

⁴⁸ Eamonn Carrabine, v.d., **a.g.e.**, s. 131.

⁴⁹ Martin O'Brien, Majid Yar, **a.g.e.**, s. 99.

⁵⁰ **A.e.**, s. 116-117.

1.2. Suç Tarihi Çalışmaları

1.2.1. Avrupa Tarih Yazımında Suç Tarihi Çalışmaları

Sosyal bilimler alanında bir çok uzman suç tarihini marjinal ve geçici bir araştırma alanı olarak görmüşlerdir.⁵¹ Fakat 1970’li yıllardan bu yana çalışmaların sayısı büyük bir hızla artmaktadır. İngiltere ve Fransa’nın sosyal tarihi alanındaki araştırmacıların monografik çalışmalarıyla ortaya çıkmaya başlayan suç tarihi literatürü, günümüzde artık iyice genişleyerek, sentez çalışmaların yapıldığı, uzun süreli eğilimlerin tespit edilebildiği ve sosyal bilimlerdeki yeni eğilimlerin yansımalarının görüldüğü bir alt disiplin haline gelmiştir.

İngiltere ve Fransa üzerine olan literatür oldukça gelişmiş olsa da, Avrupa’nın diğer ülkeleri ve dünyanın diğer bölgeleri üzerine çalışmalar hala oldukça eksik olup, gelişmeye açık bir alandır.⁵² İngiltere ve Fransa üzerine olan literatür de de ağırlıklı olarak 18. yüzyıl ve sonrasına dairdir. 18. yüzyılın “devrimler çağı”nı hazırlayan dönem olması bu dönem ve kurumlarını her zaman ilgi çeken araştırma alanları yapmıştır. Bu dönemler için bilgi birikiminin fazla olması suç tarihi çalışmalarının da söz konusu dönemler üzerine yoğunlaşmış olmasına sebep olmuştur.⁵³

Suç tarihi çalışmaları genel olarak insanların geçmişte suçları algılama biçimleriyle ve bunların arşiv kayıtları, gazeteler ve edebiyat gibi kaynaklarda nasıl temsil edildikleri ile ilgilenmektedir.⁵⁴ Bazı araştırmacılar da kriminal davranışlara

⁵¹ Xavier Rousseaux, “Crime, Justice and Society in Medieval and Early Modern Times : Thirty Years of Crime and Criminal Justice History”, **Crime, Histoire & Sociétés / Crime, History & Societies**, Vol. 1, No. 1, 1997, s. 87.

⁵² Louis A. Knafla, “Structure, Conjuncture, and Event in the Historiography of Modern Criminal Justice History” **Crime History and Histories of Crime : Studies in the Historiography of Crime and Criminal Justice in Modern History**, Ed. Clive Emsley, Louis A. Knafla, Westport, Greenwood Press, 1996, s. 33.

⁵³ Xavier Rousseaux, “From Medieval Cities to National States, 1350 – 1850 : The Historiography of Crime and Criminal Justice in Europe”, **Crime History and Histories of Crime : Studies in the Historiography of Crime and Criminal Justice in Modern History**, Ed. Clive Emsley, Louis A. Knafla, Westport, Greenwood Press, 1996, s. 4.

⁵⁴ Godfrey, Williams ve Lawrence, **a.g.e.**, s. 16.

odaklanarak sanayi öncesi toplumlarda suç faaliyetlerinin bir resmini çıkarmaya çalışmışlardır.⁵⁵

1.2.1.1 Suç Tarihi Çalışmalarının Ortaya Çıkışı

1970'li yıllarda İngiltere'de E.P. Thompson'ın başını çektiği bir grup sosyal tarihçinin ilgisi alt sınıfların “düzen bozucu” faaliyetlerine yoğunlaşmıştır. Bahsedilen tarihçiler direniş kavramı çerçevesinde 18. yüzyıl İngiltere'sinde halkların ellerinden alınan bazı geleneksel hakları kazanabilmek için gösterdikleri tepkileri suç ve ceza infaz sistemi çerçevesinde incelemeye başlamışlardır. 1970'lerden önce İngiltere'de, suç ve ceza infaz kurumlarının tarihine dair ilgi birkaç istisna dışında yok denecek kadar azdı. Çalışmalar daha çok teknik hukuk tarihi çalışmaları şeklinde ya da belirli bir bölgedeki mahkeme kayıtlarının yayını şeklinde süregelmekteydi. Bahsedilen yıllarda ortaya çıkmaya başlayan suç tarihi çalışmaları ise farklı eğilimlere sahipti. Bunlardan ilki “aşağıdan tarih yazımı” eğilimidir. Bu eğilim, tarihi büyük insanların ve imparatorlukların tarihinden ibaret gören anlayışa karşı bir duruşla alt sınıfların deneyimlerine odaklanmış bir tarih yazımını savunmaktadır. İlk başlarda alt sınıfların popüler kültür anlayışlarıyla ve gelenekleriyle ilgilenen İngiliz sosyal tarihçiler E.P. Thompson'ın “Whigs and Hunters”⁵⁶ çalışmasıyla beraber ilgilerini 18. yüzyıla ve suç pratiklerine kaydırmışlardır.⁵⁷

Bu alandaki diğer bir eğilim ise pozitivist sosyal bilim yöntemlerinin kullanımınıdır. Pozitivist anlayışa göre araştırmanın amacı sosyal davranışlardaki anlamlı düzenlilikleri keşfetmek ve açıklamaktır. Bunun için en önemli kaynak istatistik verilerdir. Bu yaklaşıma göre suça sosyal bir olgu olarak bakılarak suç istatistikleri üzerinden devamlılıklar ve değişiklikler tespit edilebilir. Davaların ve cezaların istatistiksel analizleri yapılarak sosyal davranışlardaki düzenlilikler

⁵⁵ Rousseaux, **a.g.e.**, s. 13.

⁵⁶ E. P. Thompson, **Whigs and Hunters: The Origin of the Black Act**, London, Allen Lane, 1975.

⁵⁷ Joanna Innes and John Styles, “The Crime Wave: Recent Writing on Crime and Criminal Justice in Eighteenth-Century England”, **Journal of British Studies**, Vol. 25, No. 4, 1986, s. 382.

incelebilir.⁵⁸ Bu yaklaşımı benimseyenler için sosyal aktörlerin bireysel ve sosyal davranışlarının anlamları çok önemli değildir. Suç ile kıtlık, siyasi gerginlik, sanayi devrimi gibi faktörler arasındaki korelasyonu araştırmak daha önemlidir. John Beattie'nin "The Criminality of Woman in Eighteenth Century England"⁵⁹ isimli makalesi 18. yüzyılda kadınlara karşı yöneltilen suçlamalardaki düzenlilikleri inceleyerek kadının yeri ve suçun doğası üzerine tespitler yapmayı denemiştir.⁶⁰

Thompson sanayi kapitalizminin geleneksel dünyayı yeniden biçimlendirdiğini ve ceza kanunlarının toplumu disipline etme noktasındaki etkin rolünü göstermeyi denemiştir. Peter Linebaugh⁶¹ ve Doug Hay idam cezasının yerel güçlerin etkinliğini arttırma noktasında nasıl bir işlev gördüğünü ve ceza kanunlarının hangi biçimlerle "hakim sınıfları" desteklediğini ortaya koymaya çalışmışlardır.⁶²

Ceza kanunlarına ve suçlara karşı dönemin iktidar güçlerinin tavırları ayrı bir inceleme konusu olmuştur. Thompson ve öğrencilerinin çalışmaları (Whigs and Hunters, Albion's Fatal Tree⁶³ ve Ungovernable People⁶⁴) suça karşı kamusal tutumların çeşitliliğini ve karmaşıklığını göstermiştir. Tarihçiler işyerinde yapılan kırıncılık, ayaklanma, araklama gibi suçların faillerce geleneksel haklar olarak görüldüğünü göstermişlerdir. Bu bize hükümdarlar ile halkın adalet anlayışı arasında önemli ayrımlar olabileceğini göstermektedir.⁶⁵

Kantitatif çalışmalar işlenen suç tipleri için yıllara göre bazı eğilimlerin tespit edilmesine imkan vermiştir. 1550-1800 yılları arası için yapılan çalışmalarda mala

⁵⁸ Garthine Walker, **Crime, Gender and Social Order in Early Modern England**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 1.

⁵⁹ J. M. Beattie, "The Criminality of Women in Eighteenth-Century England", **Journal of Social History**, Vol. 8, No. 4, 1975, ss. 80-116.

⁶⁰ Innes and Styles, **a.g.e.**, s. 383.

⁶¹ Peter Linebaugh, **The London Hanged. Crime and Civil Society in the Eighteenth Century**, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.

⁶² Godfrey, Williams ve Lawrence, **a.g.e.**, s. 17.

⁶³ Douglas Hay, Peter Linebaugh, v.d., **Albion's Fatal Tree: Crime and Society in Eighteenth-Century England**, London, Alen Lane, 1975.

⁶⁴ John Brewer and John Styles, Ed., **An Ungovernable People: The English and Their Law in the 17th and 18th Centuries**, London, Hutchinson, 1980.

⁶⁵ John L. McMullan, "Crime, Law and Order in Early Modern England", **British Journal of Criminology**, Vol. 27, No. 3, 1987, s. 255.

karşı suçlar ile iktisadi darlık dönemleri arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır.⁶⁶ 1590'ların kriz yıllarında mala karşı suçlar en yüksek düzeyden, 1800'lere doğru bu suçlar sabit şekilde azalma eğilimindedir. Erken modern dönem İngiltere'si için mala karşı suçlar en sık gözlenen suçlar olmaktadır. İngiltere için yapılan çalışmalara göre, modern dönem için şiddet suçlarından iktisadi kazanç elde etmeye yönelik suçlara doğru bir geçiş olduğu söylenemez.⁶⁷

Profesyonel suç örgütlerinin varlığı da İngiltere sosyal tarihi için önemli bir tartışma konusu olmuştur. Çalışmalar eşkıyalığın, hırsızlık örgütlerinin varlığını inkâr etmemekle birlikte, bunların oldukça amatör ve gevşek bir yapılanma içinde olduklarını göstermektedirler. Suç örgütlerinin tekniklerini profesyonel bir şekilde sunan dönemin anlatıları artık tarihçiler tarafından hâkim sınıfların korkularını temsil eden ve yoksulları suçlulaştıran anlatılar olarak görülmektedir⁶⁸

1980'li yıllarda suç fiillerinden kurumlara kayan bir ilgi söz konusuydu. Kurumlar üzerine çalışmalar ceza hukukunun nasıl uygulandığı ile ilgileniyordu.⁶⁹ Hapishaneler, polis, yargı kurumları bu yeni yaklaşımlarla ele alınmaya başlandı. Fransız devriminden sonra 1791-1810 yılları arasında oluşturulan ceza kanunlarının toplumsal çıkarlar ve değerlerle ilişkisi üzerine okumalar yapıldı. Clive Emsley, Paris polisinin gündelik faaliyetleri ve fonksiyonları üzerine çalışmalar yaptı. Taşrada kamu düzeninin sağlanması, sokak satıcılarının denetlenmesi ve yerel güçlerle polis güçlerinin çatışmaları üzerine çalışmalar yapıldı.⁷⁰ André Zysberg, donanmanın inşaat projeleri için çalışmaya gönderilen mahkumların limanlarda

⁶⁶ Bkz.; J. M. Beattie, "The pattern of crime in England 1660-1800", **Past and Present**, No. 62, 1974, ss. 47-95. ve J. S. Cockburn, "The incidence and nature of crime 1558-1625", Ed. John Cockburn, **Crime in England 1550-1800**, London, Quartet, 1977, ss. 49-71.

⁶⁷ McMullan, **a.g.e.**, s. 253.

⁶⁸ **A.e.**, s. 255. Döneminin anlatıları ve burada suçluların nasıl temsil edildiği üzerine bir çalışma için bkz.; T. C. Curtis and F. M. Hale, "English Thinking about Crime, 1530-1620", Ed. A. Knalfa, **Crime and Criminal Justice in Europe and Canada**, Waterloo, Wilfred Laurier University Press, 1981, ss. 111-126.

⁶⁹ Innes and Styles, **a.g.e.**, s. 384.

⁷⁰ René Lévy, "Crime, Judicial System, and Punishment in Modern France", **Crime History and Histories of Crime : Studies in the Historiography of Crime and Criminal Justice in Modern History**, Ed. Clive Emsley, Louis A. Knafla, Westport, Greenwood Press, 1996, s. 91-93.

özgür işçilerle serbestçe yaşayabildiklerini tespit ederek tarihsel olarak kürek mahkumiyeti ile ağır iş cezaları arasındaki geçişliliği inceledi.⁷¹

1.2.1.2 Yöntem ve Kaynaklar

Suç ve ceza infaz sistemlerinin tarihi ile ilgili çalışmalar çeşitli kaynaklardan ve yöntemlerden faydalanmaktadır. 19. yüzyıl üzerine suç tipleri, suçlular ve kurumlar üzerine yapılan çalışmaların birçoğu o yıllarda resmi kurumlarca oluşturulmaya başlanan istatistiklere dayanmaktadır. Aynı konular üzerine 19. yüzyıl öncesine dair çalışmalar mahkeme kayıtları ve gerekirse bu kayıtlar üzerinden istatistikler oluşturarak kaynaklarını hazırlamaktadırlar. Ayrıca gazeteler ve roman, şiir gibi edebi kaynaklardan da sıkça faydalanılmaktadır.

Suç istatistiklerinin devlet kurumlarınca hazırlanmaya başlaması 19. Yüzyılın başlarıyla birlikte mümkün olmuştur.⁷² Örneğin İngiltere’de ulusal anlamda suç istatistiklerinin oluşturulmaya başlanması ilk olarak 1810 yılındadır. Ufak çapta ilk verilerin tarihi ise 1804 yılına dayanmaktadır. Fransa’da ise ceza infaz sistemine dair ilk istatistikler 1827 yılında oluşturulmaya başlanmıştır. 1834’teki kategorilendirmeye göre; kişiye karşı şiddet suçları, şiddet içermeyen mala karşı suçlar, şiddet içeren mala karşı suçlar, ulusal parada ve belgede sahtecilik, mala karşı zarar verici suçlar şeklinde altı ana kategori mevcuttur. Bu istatistiklerden hareketle ne kadar polis, karakol ve hapisanenin gerekli olduğu tespit edilmeye çalışılmış ve politikalar bu hazırlanan istatistiklere göre şekillenmeye başlamıştır.⁷³

19. yüzyılda ortaya çıkan suç ve ceza infaz sistemleriyle ilgili istatistikler bu dönem üzerine çalışan tarihçiler için en önemli kaynaklardan biri olmuştur. Fakat bu istatistiklerin ne kadar gerçeği yansıttığı hala tartışma konusudur. Son yirmi yılda toplumsal kontrol mekanizmaları ve kamu düzeninin sağlanması ile ilgili çalışmalar bu konuda dikkatli olunmasını önermektedirler. Bazı tarihçiler bu kayıtların suçların

⁷¹ Lévy, **a.g.e.**, s. 97.

⁷² Knafla, **a.g.e.**, s. 34.

⁷³ Godfrey, Williams ve Lawrence, **a.g.e.**, s. 29.

gerçek durumundan ziyade ceza infaz sistemlerinin çalışma biçiminin bir göstergesi olarak ele alınması gerektiğini savunmaktadır.⁷⁴

19. yüzyıl öncesi için yapılacak kantitatif suç tarihi çalışmaları mahkeme kayıtlarına dayanmak zorundadır. Bu tip kayıtlardan suç tipleri, miktarları, cezaların çeşidi ve sayısı gibi veriler oluşturulabilir. Kurumsal yapıların ve kanunların pratikte nasıl işlediği ayrıca gözlemlenebilir. Kanunların arkasından dolanma olarak tabir edilen davranışlar tespit edilebilir ve merkezi yönetimin etkinliği konusunda çıkarımlar yapılabilir. Mahkeme kayıtlarından suçlarla ilgili tanımlara ulaşmak da mümkündür. Dolayısıyla dönemin tanımlamaları ve çağdaş tanımlamalar arasındaki farklar gözlemlenebilir.

Mahkeme kayıtlarına dayanan çalışmalarla ilgili olarak dikkat edilmesi gereken bazı noktalar bulunmaktadır. Bu tip kaynaklar bize sadece mahkemede çözümlenmiş süreçler hakkında bilgi verir. Mahkeme dışında aileler, komşular ve yerel halk gibi unsurlar da çatışmaları çözüme kavuşturabilmektedir; ancak bunların miktar ve oranını kestirmek güçtür. Ayrıca araştırmacılar, elindeki materyalleri değerlendirirken kurumların materyali oluşturma niyetlerinin farkında olmalı ve eleştirel mesafesini korumalıdır.⁷⁵ İstatistik kaynaklarında olduğu gibi, bu tip kaynaklar üzerinden genellemeler yaparken de dikkatli olunmalıdır.⁷⁶

Araştırma yaparken suçların nasıl tanımlanacağı da ayrı bir yöntem sorunudur. Suç tipleri kullanılan birincil kaynaklardaki gibi tarif edilebilir veya çağdaş kategorilere göre bir sınıflandırma yapılabilir. Hangi yöntemin seçileceği araştırmanın cevaplamaya çalışacağı sorulara göre olmalıdır.

Tarihte kültürel dönüş olarak isimlendirilen eğilim sonucu 1990'lı yıllarda suç tarihi yazımında eğilimler, ölçüler, süreçler ve yapılar üzerinden yapılan çalışmalar, temsiller ve söylemler üzerine yapılan çalışmalara doğru kaymaya başladı.⁷⁷ Kantitatif çalışmalardan ziyade kalitatif çalışmalar daha çok öne çıkmaya

⁷⁴ A.e., s. 28.

⁷⁵ Rousseaux, a.g.e., s. 4.

⁷⁶ McMullan, a.g.e., s. 257.

⁷⁷ Clive Emsley, **Crime, Police, and Penal Policy**, New York, Oxford University Press, 2007, s. 9.

başladı. Son yıllarda birincil kaynakların değerlendirilmesinde dilbilim ve edebiyat kuramlarının da etkisiyle kaynaklar söylem analizi yöntemleriyle tahlil edilmeye; suçların ve suçluların nasıl temsil edildiği ve resmi kurumların bakış açılarının çözümlenmesine çalışılmaktadır.

1.2.2 İktisadi Suç Tarihi

İktisadi suç kategorisiyle ilgili çeşitli yaklaşımlardan önceki kısımlarda bahsedilmişti. Fakat bunların çoğu modern kurum ve kurallar üzerinden tanımlanmış, örneklendirilmiş tanımlardır. Bu tanımlar belki 19. yüzyıl için işlevselliğini koruyabilir. Beyaz-yaka suçları kavramını kullanan böyle bir çalışmaya örnek olarak George Robb'un "White-Collar Crime in England: Financial Fraud and Business Morality, 1845-1929"⁷⁸ isimli eseri verilebilir. Robb'a göre 1840-1920 yılları arasında İngiltere ekonomisi, bireysel tüccarların ve küçük ortaklıkların bulunduğu ufak ölçekli bir kapitalizmden karmaşık bir finansal yapının ve büyük anonim şirketlerin hüküm sürdüğü bir ekonomiye dönüşmüştü. Anonim şirketlerdeki ve hisse senedi enstrümanlarındaki artışlar aynı zamanda yeni suiistimal imkânları anlamına geliyordu. Robb da eserinde "laissez faire" ortamında büyük bir artış gösteren banka ve kredi dolandırıcılığı, hisse senedi manipülasyonu gibi suçları resmi arşiv ve istatistiklerden ve dönemin şirket hesaplarından hareketle anlatmaktadır.

Ondokuzuncu yüzyıl öncesi için yapılacak araştırmalarda da çağdaş iktisadi suç tiplerine rastlanabilir. Kalpazanlık, tefecilik gibi suçların tarihi çok eskilere gitmektedir. Ama yine de suçun ismi aynı olsa da suçun biçimi, cezai yaptırımlar ve suçluların toplumsal konumları ve kazançları gibi unsurlarda tarih boyunca bir süreklilik olduğunu varsaymak yanılgıya düşürebilir. Kâğıt paranın yaygınlaşmasından önce kalpazanlık sadece madeni paralar için söz konusuydu. Yolsuzluk da yanılgıya düşürebilecek bir tanımlamadır. Modern bürokratik kurumların olmadığı bir zaman için yapılacak yolsuzluk tanımı farklı olacaktır. Bugün bize yolsuzluk olarak gözükten davranışlar dönemin toplumu için normal

⁷⁸ George Robb, **White Collar Crime in Modern England Financial Fraud and Business Morality, 1845 – 1929**, Cambridge, Cambridge University Press, 2002.

görülebilmek.⁷⁹ Hangi suçların iktisadi suç olarak kabul edilebileceği dönemin kanunlarındaki tanımlar, dönemin kurumsal yapısı ve iktisadi hayatın karmaşıklığı belirleyecektir.

İktisadi suçlar üzerine yapılacak tarih çalışmaları dönemin iktisadi ve siyasi hayatı hakkındaki bilgilerimizi tamamlayıcı olabilir. Bu konuda Avrupa’da merkantilist politikaların uygulanmaya başladığı dönemlerden bahsetmek açıklayıcı olabilir. Ortaçağ Avrupa’sında ticaret ve üretimle ilgili düzenlemeler lonca örgütlenmelerinin kontrolündeydi. Fakat 16. yüzyılın sonlarından itibaren devlet, mali ve askeri gücünü arttırmak için bu düzenlemeleri kontrol etmeye başladı. Merkantilizm olarak adlandırılan bu politikalar sonucunda üretimde ve ticarete katı kısıtlamalar getirilmeye başlandı.⁸⁰ Bu noktada kaçak ticaret ve ticareti yasak malların alım-satımı ile ilgili yapılacak çalışmalar, politikaların etkinliğinin, devletin merkezi kuvvetinin ve gerçek ticaret hacminin ölçülmesine yardımcı olabilir.

Modern anlamda bile iktisadi suçlarla ilgili kesin ayrımlar yapmak zorken, bu kategoriyi tarihsel bir araştırma için kullanmak belki yadırganan bir tercih olabilir. İktisadi hayatın, toplumdaki iktisadi yapıların özellikle son iki yüz yılda süratle değişmesi incelenecek döneme dair tespitleri güçleştirir. Düşünce tarihi açısından bile iktisadi düşüncenin ayrı bir alan olarak adının konması insanlık tarihiyle karşılaştırıldığında çok yenidir. Fakat yine de eski dönemler için adı iktisadi olarak geçmese de, bazı politikaları iktisadi olarak değerlendirip inceleyebilmekteyiz. Mehmet Genç’in tabiriyle eski toplumların iktisadi hayatını şekillendiren temel ilkeleri tespit etmek çayın içinde erimiş şekeri ayırtmak kadar zordur.⁸¹ Fakat bu ilkeleri tespit etmek toplumu anlama noktasında bize önemli açılımlar sağlayabilir. İktisadi suç üzerine tarihsel araştırmalar da iktisadi yapılar ve kurumlar üzerine makro düzeyde yapılan tespitlerin mikro düzeyde nasıl tezahür ettiğini anlamamıza yardımcı olabilir.

⁷⁹ Rifa'at Ali Abou el-Haj, **Modern Devletin Doğası: 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s. 98-100.

⁸⁰ Dag Lindström, “Historical Perspectives: Swedish and International Examples”, Ed. Hans Sjögren and Göran Skogh, **New Perspectives on Economic Crime**, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2004, s. 132.

⁸¹ Mehmet Genç, “Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri”, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2003, s. 44.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI'DA SUÇ VE CEZA : ARAŞTIRMALAR, HUKUKİ ÇERÇEVE VE KURUMLAR

2.1 Osmanlı Tarihyazımında Suç ve Ceza Tarihi Çalışmaları

Osmanlı İmparatorluğu üzerine yapılan çalışmalar içerisinde ilk bölümde bahsedilen sosyal tarihin bir dalı olarak suç tarihini konu edinen eserlerin sayısı son yıllarda artış göstermeye başlamıştır. Bu kapsamda suç, kamu düzeni ve cezalandırma üzerine yapılan çalışmaların bir kısmını kapsayan “Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza, 18. – 20. Yüzyıllar”⁸² adlı derleme çalışması örnek verilebilir. Bu derlemede Foucault’nun toplumsal denetim ve hapishaneler üzerine yaklaşımlarından faydalanmaya çalışan kuramsal çalışmalar ve vaka incelemeleri bulunmaktadır. Kitabın ilk bölümünde daha çok Foucault’ya referanslarla bu alandaki tarihyazımı problemleri ele alınmaktadır. İkinci bölümde “Suçun Algılanışı ve Ele Alınışı” başlığı altındaki çalışmalarda Osmanlı’da anlaşmazlıkların çözümünde yer alan farklı aktörler ele alınıyor. Üçüncü bölümde kamu düzeni ve asayiş konuları ele alınmakta, III.Selim, II. Abdülhamid ve Jön Türk dönemlerindeki kurumlar ve vakaların ele alınışı inceleniyor. Son bölüm ise hapishaneler üzerine çalışmalar ve Jön Türklerin hapishane istatistikleri toplamaya başlaması ve bunun peşinden gelen reform denemelerinden bahseden bir çalışmayla son buluyor. Kitabın önsözünde derlemedeki çalışmalar ile ilgili olarak yöneltilen bir eleştiri bu yeni sosyal tarih eğiliminin önemli bir eksikliğine işaret ediyor. Uygulamaya odaklanan bu tip çalışmalar dönemin hukuki çerçevesini ihmal ettiklerinden suç ve cezalandırma olgularına daha doğru yaklaşımlar getirebilmek için hukuk ve pratik uygulamaların beraber ele alınması gerektiği vurgulanıyor.⁸³

⁸² Der. Noémi Lévy ve Alexandre Toumarkine, **Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza : 18.-20. Yüzyıllar**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007

⁸³ Noémi Lévy, “Giriş”, **Osmanlı’da Asayiş, Suç ve Ceza : 18.-20. Yüzyıllar**, der. Noémi Lévy ve Alexandre Toumarkine, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007, s. 15.

Hukuki yapıyı öne çıkaran bir çalışma olarak Mehmet Demirtaş'ın "Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza"⁸⁴ isimli çalışmayı örnek gösterebiliriz. Demirtaş kitabında kanunnameleri ve esnaf nizamnamelerini referans alarak 1100 – 1200 / 1688 – 1786 tarihleri arasındaki bir dönemi inceleyerek esnaf suçlarını ve buna karşılık gelen cezaları incelemiştir. Bu çalışmada esnaf birlikleri içerisinde toplumsal kontrolün nasıl sağlandığı, aktörler ve hukuki çerçeve ihmal edilmeden gösterilmeye çalışılmıştır. Fakat vaka incelemelerinden uzak durulmuş, vakalardan gerektiğinde ilgili suça veya cezaya örnek göstermek amacıyla istifade edilmiştir.

Yakın zamanlarda yapılan diğer bir çalışma ise Gültekin Yıldız'ın "Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839 – 1908)"⁸⁵ isimli yüksek lisans tezidir. Hapishanelerin ortaya çıkışı ve toplumsal kontrolün açarlarından biri haline gelişyle ilgili yabancı literatür Foucault ağırlıklıdır. Yıldız çalışmasında hem bu konudaki yabancı literatürle, hem de Avrupa tarihyazımındaki eğilimlerle değinerek Osmanlı Devleti'ndeki hapishane reformunu inceliyor. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıla kadar hapishanenin niçin olmadığını cevaplamaya çalışarak tezine başlayan Yıldız, hapishanelerin oluşumunu Tanzimat ve sonrasındaki dönemlerin reform hareketleri içerisinde değerlendirmeye çalışıyor. Modern devletin ve değişen iktidar biçimlerinin somutlaştığı 19. yüzyıl Avrupası içerisinde Osmanlı Devleti'nin uygulamalarının nerede durduğunu belirlemeyi hedefliyor.

Suraiya Faroqhi'nin daha önce başka yerlerde yayınlanmış makalelerinin toplandığı "Coping with the State: Political Conflict and Crime In the Ottoman Empire 1550 – 1720"⁸⁶ çalışması "suç hikaye"lerini farklı bir bağlamda değerlendiriyor. Faroqhi bu kitapta çoğunlukla kadı sicilleri ve ve mühimme defterlerinden faydalanarak yapılan çalışmalarla suç hikayeleri üzerinden devlet ve toplum ilişkilerini, toplumsal gerilimleri incelemektedir.⁸⁷ Faroqhi'ye göre bu

⁸⁴ Mehmet Demirtaş, **Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza**, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2010.

⁸⁵ Gültekin Yıldız, "Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839 – 1908)", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı, 2002.

⁸⁶ Suraiya Faroqhi, **Coping with the State: Political Conflict and Crime in the Ottoman Empire 1550 – 1720**, İstanbul, ISIS Press, 1995

⁸⁷ **A.e.**, s. 19.

bağlamda incelenecek tekil vakalar varlığını bildiğimiz bazı çatışmalar ve gerilimler hakkındaki bilgilerimizi arttırabilecektir.⁸⁸

“Asayiş: Fransız ve Türk Tarihyazımına Çapraz Bakışlar”⁸⁹ isimli Boğaziçi Üniversitesi ve Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü’nün ortaklaşa düzenledikleri bir atölyedeki sunumlardan oluşan “Jandarma ve Polis Fransız ve Osmanlı Tarihciliğine Çapraz Bakışlar” isimli kitap asayiş konusunda zengin bir literatüre sahip Fransız tarihyazım geleneğiyle Osmanlı’da polis, jandarma ve asayiş konuları arasında bir diyalog kurmaya çalışmıştır. Kitapta Fransa’daki asayiş ve iç güvenlik konularıyla ilgili çalışmalar üzerine kuramsal çalışmalarla beraber Ferdan Ergut’un “Polis Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve” ve Nadir Özbek’in “Tarihyazıcılığında Güvenlik Kurum ve Pratiklerine İlişkin Bir Değerlendirme gibi Osmanlı-Türkiye tarihyazımındaki eğilimlere dair makaleler bulunmaktadır. Zikredilen çalışmadaki kuramsal nitelikteki makalelerin dışında Osmanlı İmparatorluğu’nda jandarma ve polis teşkilatının evrimini inceleyen, Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu arasında polislik bilgilerinin yayılımını ve asayiş kurumları ve askerinin toplumsal rollerini değerlendiren çalışmalar da kitapta mevcuttur.⁹⁰

Bir kurum tarihi çalışması olarak Fatmagül Demirel’in “Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876 – 1914)”⁹¹ çalışmasından bahsedilebilir. Demirel, daha önce yapılan Osmanlı yargı tarihi ile ilgili çalışmaların hukuk tarihi kapsamında ele alındığını, kanun ve nizamnameler kapsamındaki kaynaklardan yararlandığını söylemektedir.⁹² Yazar kendi çalışmasında ise Osmanlı Arşiv vesikaları, Ceride-i Mehakim ve Ceride-i Adliye gibi dergileri de inceleyerek Adliye Nezareti’nin oluşumu yaşadığı problemlerle beraber, idari ve toplumsal rolleri bağlamında anlatmaya çalışmıştır..

⁸⁸ A.e., s. 23.

⁸⁹ Der. Noemi Levy, Nadir Özbek ve Alexandre Toumarkine, **Jandarma ve Polis : Fransız ve Osmanlı Tarihciliğine Çapraz Bakışlar**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009

⁹⁰ A.e., s. Xi.

⁹¹ Fatmagül Demirel, **Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876 – 1914)**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2009

⁹² A.e., s. Xi.

Fariba Zarinebaf'ın "Crime and Punishment in Istanbul 1700 – 1800"⁹³ isimli eseri ise bu alandaki en son çalışmalardan biridir. Zarinebaf'a göre 18. yüzyıl İstanbul tarihi için önemli dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönem, 19. yüzyıldaki modernleşme süreci öncesinde birçok kurumun, hukuki ve sosyal yapının değişmeye başladığı bir dönemdir. İstanbul'un 18. yüzyıldaki tarihini kriminolojik bir perspektiften yazmaya çalışmak şehrin hızlı büyüdüğü, toplumsal çatışmaların ve suçların arttığı bir dönemde asayiş ve sosyal kontrolü nasıl sağladığını göstermesi açısından anlamlıdır.⁹⁴ Kitabın birinci bölümünde demografik değişimler, ticari ilişkilerdeki dönüşümler, isyanlarla vb. olaylarla beraber şehrin sosyal yapısı ve suç aktivitelerindeki genel eğilimlere referansla İstanbul'un genel bir resmi çizilmeye çalışılıyor. "Categories of Crime" isimli ikinci bölümde mala karşı suçlar, kalpazanlık, fuhuş, cinayet ve şiddet suçları hem Osmanlı hukuku ve diğer İslam ülkelerindeki hukuki çerçevelere referanslarla hem de pratik uygulamalarla beraber değerlendiriliyor. Yaşa, cinsiyete ve meslek gruplarına göre de eğilimler tespit edilmeye çalışıyor. "Law and Order" isimli son bölüm ise asayişin, toplumsal denetim ve kontrolün nasıl sağlandığı üzerinde duruyor. Bu bölümde yargılama ve cezalandırma uygulamaları da yer yer vaka örnekleriyle desteklenerek sunuluyor. Zarinebaf'ın çalışması ahkam defterleri, mühimmeler ve şer'iyye sicillerinden ve geniş bir ikincil literatürden faydalanmakta, hukuki çerçeveyi ihmal etmeden pratik uygulamalar ve vaka örnekleriyle beraber şehir tarihçiliği bağlamında konuyu ele almaktadır.

2.2 Osmanlı Ceza Hukuku Yargılaması : Kurumlar ve Kaynaklar

2.2.1 Osmanlı Ceza Hukuku

Şer'i hukukun kaynağı ilk ve en temel olarak Kur'an-ı Kerim'e dayanmaktadır. Miras (feraiz) ve evlilik ile ilgili kuralların temel dayanakları Kur'an'dadır. İkinci kaynak peygamberin yani Hz. Muhammed'in sözleri ve davranışlarını kapsayan sünnet ve hadistir. Hadislerin irdelenerek hukuki sonuçlar çıkarılması ise İslam

⁹³ Fariba Zarinebaf, **Crime and Punishment in Istanbul 1700 – 1800**, Berkeley, University of California Press, 2010.

⁹⁴ **A.e.**, s. 2-3.

hukukunun önemli bir diğer kaynağını oluşturan önemli bir alandır. Bu kaynakların yanında kıyas, ittifak ve teamül(örf, adet) gibi unsurlar da hukukçuların dikkate aldığı diğer kaynaklardır.⁹⁵

Osmanlı toplumsal ve idari yapısını düzenleyen kuralların kaynağı bir yandan şer’i hukuka dayanırken diğer yanda örfi hukukun alanında değerlendirilen düzenlemelere dayanmaktaydı. Örfi hukuk, şer’i hukukun kapsamadığı ve hakkında bir hükmün mevcut olmadığı alanlarla ilgili takdir yetkisini ifade etmekteydi.⁹⁶ Bu takdir yetkisini kadı gibi yargı konumundakiler kullanabileceği gibi, hükümdar da çeşitli kanunlar vasıtasıyla takdir yetkisini icra edebilirdi. Osmanlı Devleti’nde bu yetki padişahların çıkardığı kanunnameler, fermanlar ve adaletnameler gibi düzenlemeler yoluyla somutlaşmış. Genel olarak kanun kavramı altında değerlendirilen bu örfi hukuk kuralları oluşturulurken şer’i hukuk çerçevesinden çıkılmamaya özen gösterilmiştir. Kanunların oluşumunda bazen şer’i hukuka aykırı düzenlemelere gidildiği de görülmektedir.⁹⁷ Bazen de örfi hukuk çerçevesinin aşıldığı gerekçesiyle bu düzenlemeler kaldırılmıştır.⁹⁸

Osmanlı hukuki yapısında örfi hukuk kuralları tımar, zirai vergiler, toprak hukuku, asker ve reaya ilişkileri gibi idare ve kamu hukukunu ilgilendiren alanlarda olabileceği gibi ehl-i şer’ ve ehl-i örf arasındaki ilişkileri düzenleyen devlet teşkilatı ve ceza hukuku gibi alanları da kapsayabilmekteydi.⁹⁹ Bu alanlarla ilgili kanunların oluşumu Osmanlı Devleti’nin askeri, idari ve coğrafi şartlarıyla belirlenirken devletin merkeziyetçi ve bürokratik karakterinin de birer ürünü olmuştur.¹⁰⁰

⁹⁵ Colin Imber, **Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650 : İktidarın Yapısı**, çev. Şiar Yalçın, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 286.

⁹⁶ **A.e.**, s. 317.

⁹⁷ Osmanlı kanunnamelerinde şer’i hukuka aykırı hükümler için bkz.: Coşkun Üçok, “Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 3, Sy. 1, 1947, ss. 48-73.

⁹⁸ Mehmet Akif Aydın, “Ceza”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 7, s. 478.

⁹⁹ Halil İnalçık, “Kanunname”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 24, s. 334.

¹⁰⁰ Rudolph Peters, **Crime and Punishment in Islamic Law Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-first Century**, New York, Cambridge University Press, 2005.

2.2.1.1 Suçlar

Osmanlı Devleti'nin ceza hukukunda suçların tasnifi İslam hukuku çerçevesinde belirlenmiş ve ileride değinilecek ta'zir suçları kapsamında getirilen düzenlemelerle ile örfi ve şer'i hukuk uygulamaları sayesinde kendine özgü bir ceza hukuku sistemi oluşmuştur.¹⁰¹

İslam ceza hukukuna göre suçlar temel olarak üçe ayrılmıştır: had, kısas ve tazir suçları.¹⁰² Had suçları Allah hakları denilen, Allah tarafından Kuran-ı Kerim'de sınırları çizilen kurallar kapsamına giren, "toplumun haklarını" ihlal eden suçlara denmektedir. Hırsızlık, zina, zina iftirası (kazf), yol kesme (hırâbe), isyan, içki içme ve dinden dönme(irtidad) suçları had suçlarını oluşturur. Kısas suçları ise adam öldürme (katl) ve müessir fiil (cerh) gibi insan hayatına ve vücut bütünlüğüne karşı işlenen suçlardır.¹⁰³ Had suçlarından zina iftirası ve hırsızlık suçları dışındakilerin kovuşturulması şikâyete bağlı olmayıp, re'sen kovuşturulurlar.¹⁰⁴

Had ve kısas suçlarının dışında kalan, tanımı Allah ve peygamber tarafından belirlenmemiş suçlar ta'zir suçlarının alanına girmektedir. Bu suçların ne olduğu ve cezalarının belirlenmesi hükümdara veya içtihadı bırakılmıştır.¹⁰⁵ Ta'zir suçlarında kul hakkının ihlali söz konusu olduğunda şikâyet gerekliyken, Allah hakkı söz konusuysa olduğunda şikâyet gerekli değildir. Had ve kısas suçlarında cezalar belirli ve sabitken, ta'zir suçlarında hâkim takdir yetkisini kullanabilir; suç tanımlanırken ceza için alt ve üst sınırlar belirlenebilir.¹⁰⁶

Had suçlarında hükümdar veya mağdur suçluyu affetse bile gereken ceza verilmektedir. Kısas suçlarında ise af söz konusu olduğunda ceza kalkabilmekte veya cezanın türü değişebilmektedir. Ta'zir suçları alanında devlet tarafından yapılan bir düzenleme mevcut ise kısas suçunda mağdur suçluyu affetse bile devlet cezalandırma hakkına dayanarak faile ta'zir cezası verebilmektedir. Hafifletici

¹⁰¹ Aydın, **a.g.e.**, s. 478.

¹⁰² Mehmet Boynukalın, "Suç", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 37, s. 455.

¹⁰³ Mehmet Akman, **Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2004, s. 24.

¹⁰⁴ **A.e.**, s. 25.

¹⁰⁵ Boynukalın, **a.g.e.**, s. 455.

¹⁰⁶ Akman, **a.g.e.**, s. 25.

sebepler had ve kısas suçlarında dikkate alınmamaktadır. Son bir ayırıcı nokta ise had suçlarında zamanaşımı faktörü dikkate alınırken, kısas suçlarında dikkate alınmamasıdır.¹⁰⁷

Ta'zir suçları, Osmanlı ceza hukukunun en önemli bölümlerinden biridir. İslam hukukunda ta'zir suçlarının tanımlanması konusunda hükümdara geniş bir takdir yetkisi verilmiştir. İslam hukukunda ta'zir suçlarında takdir yetkisi kadı tarafından da kullanılabilir. Fakat bu suçların önemli bir kısmı yargı görevlilerinin takdirine bırakılmamış, kanunnameler ile belirlenmiştir. Osmanlı ceza hukukunda ise padişahlarının bu yetkiyi kullanmaları sonucunda ortaya çıkan normlar, fıkıh kitaplarındaki bahsedilen temel had ve kısas suçlarının yanında bazı esasların da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Padişahın iradesiyle oluşan bu normlar daha önce bahsedildiği gibi “örfi hukuk” adıyla anılmışlardır.¹⁰⁸

2.2.1.2 Cezalar

İslam hukukunda had, kısas ve ta'zir kavramları verilen cezayı nitелеmek için de kullanılmıştır. Had ve kısas suçlarına gereken cezalara had ve kısas cezaları, ta'zir suçlarına gereken cezalara da ta'zir cezaları denmektedir.¹⁰⁹

2.2.1.2.1 Had ve Kısas Cezaları

Had cezalarında ilgili suçlar için gerekli unsurların bulunması gerekmektedir. Bu unsurlardan biri eksikse had cezası yerine ta'zir cezası verilmesi gerekir.¹¹⁰ Örnek olarak hırsızlık suçunun unsurlarından bahsedilebilir. Hırsızlık suçuna had cezasının verilebilmesi için malın gizlice alınmış olması, çalınan malın belli bir değerde olması, çalınan malın başkasına ait olması ve mal koruma altına iken alınmış olması gerekmektedir. Bu unsurlardan birinin eksik olması durumunda had cezası yerine ta'zir cezasının uygulanması gerekir.¹¹¹

¹⁰⁷ Mehmet Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, 8. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2010, s. 160.

¹⁰⁸ Aydın, “Ceza”, s. 478-480.

¹⁰⁹ Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 158.

¹¹⁰ **A.e.**, s.205.

¹¹¹ Halil Cin ve Gül Akyılmaz, **Türk Hukuk Tarihi**, Konya, Sayram Yayınları, 2003, s. 226.

Hırsızlık suçu için gereken ceza sağ elin kesilmesidir. Osmanlı ceza kanunnamelerinde merada meydana gelen bir hırsızlığın ta'zir grubuna girdiği ve ona göre cezalandırılması gerektiği bildirilmektedir. Bu düzenleme koruma altında olmayan bir malın çalınması açısından suçun had cezasını gerektirecek unsurlarının oluşmadığı anlamına gelmekte ve bu durumda yapılması gerekeni belirtmektedir.¹¹²

Cezaların belirlenmesinde dönemin özellikleri de etkili olabilmektedir. İdareciler kendilerine gelir sağlayan para cezalarını kullanmaya fazla eğilimli olabilmekte ve kısas ile had suçlularını para karşılığı salabilmektedirler. Donanmanın normal yollarla kürekçi bulmakta zorlandığı dönemlerde kürek cezasına daha fazla başvurulabilmektedir.¹¹³

Kisas suçlarında ise müessir fiil söz konusuysa mağdur, adam öldürme söz konusuysa maktülün mirasçıları devreye girmektedir. Suçlu mağdur ya da maktülün mirasçıları tarafından affedilir ise cezadan kurtulabilir. Aksi takdirde bu tür suçların karşılığı kısas veya diyetdir. Kasten adam öldürme söz konusuysa suçlunun kısas gereği öldürülmesi, “hatâen” adam öldürmede ise söz konusu ceza diyetdir. Mirasçılar kasten adam öldürmede kısastan vazgeçip diyet de talep edebilirler.¹¹⁴ Müessir fiillerde de aynı ilkeler geçerlidir.¹¹⁵

Şer'i hukuka göre had suçlarından zina suçunu işleyene verilecek ceza recm¹¹⁶, zina iftirası (hadd-i kazf) suçuna karşı 80 sopa¹¹⁷, içki içme (hadd-i şirb) suçuna karşılık 80 sopa¹¹⁸, yol kesme (hırabe - kat'ı tarik) suçuna karşılık sürgün¹¹⁹ gibi cezalar söz konusudur. Fakat bu suçların had suçları olarak değerlendirilebilmesi için gerekli unsurların oluşması gerekliliği ve İslam hukukunun gerektirdiği katı muhakeme kuralları bu suçlara had cezası verilmesini zorlaştırmaktadır. Örneğin zina suçunun ispatı için yargılama esnasında dört erkek şahit gereklidir. Bu kişilerin

¹¹² Aydın, **a.g.e.**, s. 206. Osmanlı'da el kesme cezası nadiren uygulanmıştır. Bkz.: Akman, **a.g.e.**, s.131.

¹¹³ Aydın, “Ceza”, s. 480.

¹¹⁴ CİN ve AKYILMAZ, **a.g.e.**, s. 233-235.

¹¹⁵ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 200-201.

¹¹⁶ CİN ve AKYILMAZ, **a.g.e.**, s. 222.

¹¹⁷ **A.e.**, s. 222.

¹¹⁸ **A.e.**, s. 224.

¹¹⁹ **A.e.**, s. 227.

suçu gözleriyle görmüş olmaları ve dürüstlüklerinin de araştırılmaları gerekmektedir. Şahitlerin delilleri yeterli gelmediği takdirde şahitlere zina iftirası suçundan dolayı seksen sopa ceza verilmelidir.¹²⁰

2.2.1.2.2 Ta'zir Cezaları

Osmanlı ceza hukuku hem İslam hukukunda şer'i hukukun düzenlemediği alanlarda geniş bir takdir yetkisi tanınması, hem de yukarıda bahsedilen had ve kısas cezalarının verilebilmesi için gerekli unsurların ve muhakeme kurallarının katılığı sebebiyle büyük oranda ta'zir suçlarıyla ilgili düzenlemelerden oluşmaktadır.

İslam ceza hukukuna göre ta'zir cezaları iki guruba ayrılır. Bunlardan ilki İslam hukukunun kesin olarak yasakladığı fiillerdir. Yasak fiiller de iki kısma ayrılırlar. Suçun gerekli unsurlarının tam olarak oluşmadığı durumlarda had veya kısas cezası verilemez. Bu gibi durumlarda ta'zir cezaları verilmelidir.¹²¹ Verilecek ta'zir cezası zikredildiği gibi takdire bağlıdır. Fakat ceza had veya kısas sınırına varmamalıdır. Gerekli had cezası 40 sopa ise verilebilecek ta'zir cezası en fazla 39 olmalıdır. Ayrıca ta'zir cezası olarak ölüm cezası verilemez. Ancak, hükümdarlar devlete zararlı olduklarına inandıkları kimseler için "siyaseten katl" adı verilen ölüm cezasını uygulayabilirler. Bu ceza için genellikle fetva alınır.¹²²

İslam hukukunun kesin olarak yasakladığı fiillerden ikinci gruba girenler had veya kısas cezası gerekmeyen fakat yasak olan fiillerdir. Ölçü ve tartıda hile, yalancı şahitlik, faiz, hakaret, rüşvet gibi fiiller bu guruba girmektedirler.¹²³

Ta'zir cezası gerektiren fiiller için ikinci bir grubu ise kamu düzeni için yasak olmadığı halde hükümdarın takdir yetkisiyle yasak kabul edilen fiilleri oluşturur.

¹²⁰ Colin Imber, **Şeriattan kanuna Ebussuud ve Osmanlı'da İslami hukuk**, çev. Murteza Bedir, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004, s. 220.

¹²¹ Halil Cin ve Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi : Kamu Hukuku**, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1989, s. 278.

¹²² Coşkun Üçok ve Ahmet Mumcu, **Türk Hukuk Tarihi Ders Kitabı**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1981, s. 74.

¹²³ Cin ve Akgündüz, **a.g.e.**, s. 278-279.

Bazı malların ihracının yasaklanması gibi devletin kanunlarla düzenlediği ve yukarıdaki esasların dışında kalan tüm fiiller ta'zir cezası kapsamındadır.¹²⁴

Osmanlı Devleti'nde yukarıda zikredildiği gibi kanunlar yoluyla çeşitli ta'zir cezaları belirlemiştir. Bu cezalardan en çok kullanılanlar idam (siyaseten katil veya salb), celd (dayak), hapis, sürgün (nefy, tağrib), para, kürek, prangabendlik ve kalebendlik cezalarıdır.

İdam kaynaklarda genellikle salb olarak geçmektedir. Kelime olarak salb çarpmıha germek anlamına gelse de Osmanlı kanunlarında asmak ile eş anlamlı kullanılmıştır. Kanunnamelere göre kamu düzeni ve güvenliğine karşı işlenen birçok suç gerekli durumlarda ölümle cezalandırılmaktadır. Reayanın ateşli silah bulundurması(Mısır'da), piyasa düzenlemelerine muhalif ciddi suçlar, kalpazanlık gibi suçların ölümle cezalandırıldığı görülebilmektedir.¹²⁵

Dayak ya da sopa olarak tabir edilen cezanın miktarı kadının takdirine bırakılabilir. Bir kanunname "Eğer bir kişinin atı veya katırı ekine girüb zarar ve ziyan eylese, davar başına sahibine beş çomak vurup beş akçe alına" şeklindeki hükümden de görüleceği üzere miktar açıkça belirtilebilmektedir.¹²⁶ Bu ceza genellikle hemen, mahkemede veya mahkemenin yakınında infaz edilmektedir. Cezanın infazını birçok durumda ehl-i örften, yeniçeri, subaşı, muhtesib, asesbaşı gibi görevliler yapmaktadır. Bu durumun bir tanığı olarak Evliya Çelebi, İstanbul'da asesbaşı ve subaşının suçluları kırbaçla cezalandırdığından bahsetmektedir.¹²⁷

Kanunnamelerde örfi, yani ta'zir suçlarının büyük bir bölümü için "ehl-i örf'e verilmek üzere para cezaları da yer almaktadır. Miktarı kadının takdirine bağlanan dayak cezası için her sopa başına kaç akçenin verilmesi gerektiği de kanunlarda tanımlanmaktadır. Had ve kısas cezalarının uygulandığı durumlarda ise para cezasının alınmayacağı belirtilmektedir. Fakat, eğer ceza bir şekilde infaz edilmezse;

¹²⁴ A.e., s. 279.

¹²⁵ Uriel Heyd, **Studies in Old Ottoman Criminal Law**, ed. V. L. Menage, Oxford, Oxford University Press, 1973, s. 260-261.

¹²⁶ Cin ve Akgündüz, **a.g.e.**, s. 280.

¹²⁷ Heyd, **a.g.e.**, s. 272-273.

para cezası gibi ta'zir cezaları da öngörülebilir. ¹²⁸ Para cezaları, şehirlerde subaşı gibi asayiş görevlileri için bir gelir olabilirken taşrada da tımar sahipleri tarafından alınabilmekteydi. ¹²⁹

Cezaların belirlenmesinde dönemin iktisadi ve askeri ihtiyaçları da belirleyici olabilmektedir. İdareciler bazı dönemlerde kısas ve had suçlarına para cezası verilmesi gibi kendilerine gelir sağlayan cezaları kullanmaya eğilimli olabilmektedirler. Yine donanmanın normal yollarla kürekçi bulmakta zorlandığı dönemlerde kürek cezasına daha fazla başvurulabilmektedir. ¹³⁰ 16. yüzyılda donanmanın kürekçi ihtiyacının artmasıyla beraber kürek cezaları sık verilen cezalar arasına girmiştir. Bu çerçevede din değiştirmeden, içki içme ve kumar oynamaya kadar çeşitli suçlar kürek mahkûmiyetiyle cezalandırılabilirdi. Bir suçlunun kürek mahkûmiyeti ortalama sekiz yıl sürmekteydi. 18. yüzyılda yelkenli gemilerin kullanımı yaygınlaşmaya başladığında kürekçilere ihtiyaç azalmış ve kürek cezası yerine kalebend cezaları artmaya başlamıştır. ¹³¹

Siyaset cezaları da ta'zir cezaları arasında sayılmaktadır. Bu ceza padişah ve sadrazam tarafından verilebilmekteydi. Fakat uygulamada başka yüksek rütbeli görevliler de bu cezayı verebiliyorlardı. Suçluluğun tespiti yine kadı tarafından yapılmaktaydı. Görevlerini ihmal eden devlet görevlilerine siyaset cezası verilebildiği gibi asayiş sağlamaya ve merkeziyetçi devlet anlayışını pekiştirmek amacıyla kısas suçlarında da siyaset cezası verilebilmekteydi. Bu duruma bir örnek olarak hırsızlık yapmak için beytülmal demirlerini keserken yakalanan bir suçlunun “gayre ibret için” siyaseten katl cezasına çarptırılması verilebilir. Teşebbüs halindeki bir suçluya suçu işlemiş gibi ve hatta normalde alması gerekenden de fazla bir ceza verilmiştir. ¹³²

¹²⁸ Aydın, Ceza, s. 480.

¹²⁹ Peters, **a.g.e.**, s. 97.

¹³⁰ Aydın, **a.g.e.**, s. 480.

¹³¹ Peters, **a.g.e.**, s. 99. ve Ali Bardakoğlu, “Hapis”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 16, s. 65. 16. yüzyılda Osmanlı’da kürek cezasının uygulanmasıyla ilgili bkz.: Mehmet İpşirli, “XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, sy. 12, 1982, ss. 203-248.

¹³² Aydın, **a.g.e.**, s. 480.

2.2.2 Osmanlı Ceza Hukukunda Kurumlar ve Kaynaklar

Osmanlı'da ceza hukukunun uygulanması noktasında genel olarak iki kesim ön plana çıkmaktadır. Failin suçluluğunun tespitinde kadı ön plandadır. Cezaların uygulanmasında ise ehl-i örf yani idari görevliler devreye girmektedir. Ehl-i örf, suçluyu cezalandırabilmek için, suçun hukuken sabit olduğunu belirten “hüccet-i şer’iyye” olarak adlandırılan bir belge almak zorundadır. Fakat, ehl-i örf güçlü olduğu dönemlerde kadı kararını almadan da ceza infaz ettiği de görülmüştür. Ceza, örfi hukukun alanına giriyorsa ehl-i örfün takdir yetkisi de ön plana çıkabilmektedir. Osmanlı ceza hukukunun oluşumunda ve uygulamasında ehl-i örf ve ehl-i şer’in temsil edildiği en önemli kurumlar Divan-ı Hümayun ve şer’i mahkemelerdir.

2.2.2.1 Divan-ı Hümayun

Divan-ı Hümayun’un görevleri bir kanunnameyle şöyle ifade edilmektedir: “Divan başkanı olan vezir-i a’zam da’vaları dinlemeye başlar; iki tarafında nöbetle arzuhaller okunur. Şer’i ve kanuni hükümlere göre, Allah’ın kullarına dair maslahatları (kamu hizmetlerini) görür. Anlaşmazlıkları ve çekişmeleri onlara göre halleder. Gerekirse had, ta’zir ve zamanın yasama organınca tesbit edilen cezaları (siyaset cezaları) icra eder. Önemli tayinleri yapar. Rumeli Kazaskeri de kendisine havale edilen da’vaları dinler. Bu esnada eğer emir varsa vezirler de nişancı gibi tuğra ile meşgul olur. Defterdar da kendi imza işleriyle meşgul olur”.¹³³

Osmanlı Devleti’nde Divan-ı Hümayun’un devletin idaresiyle ilgili görevlerinin dışında birçok yargısal görevi de vardı. Bazı durumlarda bir üst mahkeme gibi çalışarak “şer’iyye mahkemelerince görülmek istenmeyen “mütagalibeye” ilişkin davalar da Divan-ı Hümayun’da görülebiliyordu.¹³⁴ Divan-ı Hümayun’da bu davalara “kazasker” bakıyordu. İlmiye sınıfı mensupları, ruhani reisler, imtiyaz tanınan müste’menler, sahte mahkeme ilamı tertip edenler, kalpazanlar, saray görevlileri ve nüfuz ve güç sahibi olmalarından veya eşkıyalık yapmalarından dolayı

¹³³ Cin ve Akgündüz, **a.g.e.**, s. 199.

¹³⁴ Akman, **a.g.e.**, s. 36.

kadınların yargılamakta güçlük çektiği kişiler de Divan-ı Hümayun'da yargılanabiliyordu.¹³⁵

Divan-ı Hümayun'a bir şikâyetle başvurular Kubbealtının sol tarafında bekletilir ve Çavuşbaşı tarafından onları içeri alınır. Şikâyetlerin tezkireciler tarafından okunmasının ardından şikâyet ve davalar, veziriazam tarafından tevzi edilirdi. İdari ve örfî nitelikteki davalar veziriazam, şer'î nitelikteki davalar ise kazasker tarafından görülürdü. İstinaf ve temyiz kontrolü niteliğindeki davalar ise dosyalar üzerinden incelemeler yapılarak duruşmasız görülebilmekteydi.¹³⁶

2.2.2.1.1 Kanunnameler

Divan-ı Hümayun'un görevlerinden biri de yasama anlamında örfî hukukun en önemli kaynaklarından biri olan kanunların hazırlanmasıdır. Kanunlar padişahın bir hükmü şeklinde ortaya konmaktaydı. Bir hüküm nişancı veya defterdar kâtiplerinden biri tarafından berat şeklinde düzenlendikten ve kontrol edildikten sonra veziriazam tarafından "sah" kelimesiyle onaylanırdı. Hatt-ı Hümayun gibi önemli kanunlar için padişahın el yazısıyla onayı alınır.

Kanunnameler, Osmanlı Devleti'nde "devlet tarafından belirlenen ve derlenen kanunlar"¹³⁷ anlamında kullanılmaktadır. Osmanlı ceza hukukunun önemli özelliklerinden biri ta'zir suç ve cezalarında kadının takdir yetkisinin kullanılmaması ve bu konuların kanunnameler ile düzenlenmesidir.¹³⁸ Osmanlı Devleti'nde ceza hukukunun da temel kaynaklarından biri olan kanunnameler ayrıca kamu hukuku, devlet teşkilatı, idare ve vergi hukuku gibi alanları da kapsamaktadır.¹³⁹

Padişah hükümleri şeklindeki kanunnameler fermanlar veya beratlar şeklinde yayımlanmış ve valiler ile kadınların uygulaması gereken hükümleri ihtiva ederler. Sancak kanunnameleri ise her bölge için ayrı düzenlemeler ile vergileri göstermekte, reaya ile tımar sahipleri arasındaki sorunları çözmek için mîrî arazi sisteminin ve

¹³⁵ A.e., s. 149.

¹³⁶ A.e., s. 126-127.

¹³⁷ İnalçık, a.g.e., s. 333.

¹³⁸ Aydın, a.g.e., s. 481.

¹³⁹ İnalçık, a.g.e., s. 334.

tımarların geçerli olduğu bölgeler için hazırlanmaktaydı. Çeltikçiler ve madenciler gibi devlet için üretimde bulunan gruplar için de ayrı kanunnameler mevcuttu.¹⁴⁰

Elimize ulaşmış olan en eski kanunname Fatih Kanunnamesi'dir. Bu kanunnamenin ilk üç bölümü ceza hukukuyla ilgilidir. İlk bölüm zina, ikinci bölüm adam öldürme ve müessir fiillere, üçüncü bölüm de şarap içme, hırsızlık ve iftiraya ayrılmıştır.¹⁴¹ Bu kanunnamenin amacı askeri sınıf ile tımar sahiplerinin yolsuzluklarının önlenmesi, para cezaları ve vergi oranlarının belirlenmesidir.¹⁴²

En köklü düzenlemeler ise Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılmıştır. Bu dönemde hazırlanan “Kanunname-i Osmani” veya “Kanunname-i Padişahi” olarak bilinen kanunnamenin hazırlanmasında önde gelen isimler şer’i hukuk alanında Ebusuûd Efendi, örfi hukuk alanında ise Celalzâde Mustafa Çelebi'dir. Bu kanunname ufak değişikliklerle beraber Kanuni'den sonraki dönemlerde de yürürlükte kalmıştır.¹⁴³

Şer’iye sicillerine de zaman zaman kaydedilen kanunnameler ilan edilerek halka duyurulmakta, isteyenlere belirli bir ücret karşılığında verilebilmekteydi.¹⁴⁴ Kanunnameler, temel olarak devlet teşkilatıyla ilgili ilişkileri ve cezaları belirleyen metinler olmakla beraber özellikle klasik dönem suç tarihi üzerine çalışmalar için temel başvuru kaynaklarıdır.

2.2.2.1.2 Mühimmeler, Ahkam ve Şikayet Defterleri

Divan-ı Hümayun'dan çıkan kararların kayıtları konularına göre farklı defterlere yazılmaktaydı. Bu defterlerden en önemlisi olan “mühimme defterleri”ne divan toplantılarında çıkan fermanlar kaydedilmiştir. Bu defterler, Osmanlı Devleti'nin idari yapı, yabancı ülkelerle ilişkiler, ticari stratejileri, ekonomi politikaları, sosyal

¹⁴⁰ A.e., s. 335.

¹⁴¹ Aydın, a.g.e., s. 481.

¹⁴² İnalçık, a.g.e., s. 334.

¹⁴³ Aydın, a.g.e., s. 481.

¹⁴⁴ A.e.

yaşam, sosyal ve siyasi problemler, merkez-taşra ilişkileri, sefer lojistiği vb. birçok alanın anlaşılmasında önemli bir kaynak özelliğine sahiptir.¹⁴⁵

Divan-ı Hümayun'da görülen davalar “Padişah hükmüne konu olmuşsa, bu hükümlerin kopyaları veya tutanakları başlangıçta hep *Mühimme Defteri*'ne” kaydediliyordu.¹⁴⁶ Fakat mühimmelerde bulunan şahsi şikayetlerle ilgili emirlerin belirli bir dönemden sonra ayrı defterlere kaydedilmesiyle “şikayet defterleri” adı verilen yeni bir defter serisi oluşturulmuştur.¹⁴⁷ Bu noktada şikâyet defterleri ortaya çıkmadan önce Osmanlı bürokrasisinin “mühimme defteri” tanımını kullanmadığını belirtmek gerekmektedir. Defterlerin başında genellikle “mîrî ahkâmı, sefer ahkâmı, mahfi ahkâm, ahkâm-ı beylik, cüz-i evvel-i ahkâm-ı mîrî, mîrî ahkâm cüzü” gibi ifadeler bulunmaktadır. Bu defterlere 17. yüzyılın ortalarında şikâyet defterlerinin ortaya çıkmasından sonra mühimme adı verilmeye başlanmıştır.¹⁴⁸

“Ahkâm-ı şikâyet” olarak da isimlendirilen şikâyet defterlerinden değişik kesimlerden insanların Divan-ı Hümayun'a başvurabildiği görülebilmektedir. Halil İncalcık'ın sınıflandırmasına göre şikâyet defterlerinde şikâyet yapanlar şöyledir:¹⁴⁹

1. “Kazâ-i mezbûr ahâlisi ‘arz-i hâl gönderüp”,
2. “Balya-Badra kazasında sâkin olan tüccâr tâifesi ‘arz-i hâl edüp”,
3. “Ayntab sancağında erbâb-i tîmâr fukarâları ‘arz-i hâl edüp”,
4. “İstanbul'da vâki` mumcu tâ'ifesi dergâh-i mu'allâma ‘arz-i hâl edüp”,
5. “Kazâ-i mezbûre ahâlisi gelüp”,
6. “Dergâh-i mu'allâma mektûb gönderüp kazâ-i mezbûra tâbi' Kırın-tepe imamı ve hatibi vesâir ahâlisi meclis-i şer'e varup”,
7. “Mustafa nâm kimesne ‘arz-i hâl edüp”,
8. “Sen ki kadısın, dergâh-i mu'allâma ‘arz gönderüp”,

¹⁴⁵ Emel Soyer, “XVII. Yy. Osmanlı Divan Bürokrasisi'ndeki Değişimlerin Bir Örneği Olarak Mühimme Defterleri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 1.

¹⁴⁶ Halil İncalcık, “Şikâyet Hakkı: ‘Arz-i Hâl ve ‘Arz-i Mahzar’lar”, **Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2000, s. 49.

¹⁴⁷ Soyer, **a.g.e.**, s. 78.

¹⁴⁸ Feridun Emecen, “Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkam-ı Miri, Ahkam-ı Kuyud-ı Mühimme ve Ahkam-ı Şikayet”, **TALİD**, No. 5, 2005, s. 116.

¹⁴⁹ İncalcık, **a.g.e.**, s. 50.

9. “Zu’amâdan Ahmed ‘arz-i hâl edüp”,
10. “Hadîce nâm hâtun gelüp”,
11. “Benaki zimmî ‘arz-i hâl edüp”.

Şikâyet defterlerinde reaya, asker, zimmî, Müslüman her kesimden insanın şikâyetleri bulunabiliyordu. Toprak meselelerine dair ihtilaflar, vergi ve tımar ile ilgili problemler¹⁵⁰, kadının verdiği hükmü tanımayanlar, hak davaları, askeri sınıftan olanların reayadan kanun dışı talepleri, kanun dışı vergi alımları gibi konular bu defterlerdeki şikâyetlerden bazılarıdır.¹⁵¹ Şikâyet defterlerinde ayrıca eşkıya soygunları, mahkeme kararına itiraz, alacak verecek davaları, köylünün toprak anlaşmazlıkları, tımarlı sipahinin vergiyi toplayamama şikâyetleri, esnaf şikâyetleri gibi anlaşmazlıklarla ilgili kayıtlar da bulmak mümkündür.¹⁵²

1742 yılından itibaren Divan-ı Hümayun’dan çıkan herhangi bir anlaşmazlık ile ilgili hükümler bölgelere göre ayrı defterler halinde kaydedilmeye başlanmıştır.¹⁵³ Bölgesel ahkâm defterlerinde borç ilişkileri¹⁵⁴, esnaf nizamları¹⁵⁵, kredi ilişkileri¹⁵⁶, miras hukuku¹⁵⁷ gibi çok çeşitli konularda hükümlere rastlanabilmektedir.

Ahkâm defterleri serisine verilebilecek son örnek de maliye ahkâmını içeren defterlerdir. Osmanlı Devleti’nde defterdarlıktan çıkan hükümlerin toplandığı defterlere “ahkâm-ı maliye” denilmekteydi. 16. yüzyılın sonlarında maliye kalemlerinin çoğalması sebebiyle her bir kalem için ayrı defterler tutulmaya

¹⁵⁰ Soyer, **a.g.e.**, s. 80.

¹⁵¹ İnalçık, **a.g.e.**, s. 51-52.

¹⁵² Said Öztürk, “Sosyo-ekonomik Tarih Kaynağı Olarak Ahkam Defterleri”, **Pax Ottomana studies in memoriam Prof. Dr. Nejat Göyüncü**, ed. Kemal Çiçek, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2001, s. 613.

¹⁵³ Öztürk, **a.g.e.**, s. 614.

¹⁵⁴ **A.e.**, s. 628.

¹⁵⁵ **A.e.**, s. 629.

¹⁵⁶ **A.e.**, s. 630.

¹⁵⁷ **A.e.**, s. 633.

başlanmıştır. “Muhasebe-i evvel ahkâmı”, “mukataa-i evvel ahkâmı”, “mevkûfat ahkâmı” ismiyle anılan defterler ortaya çıkmıştır.¹⁵⁸

2.2.2.1.3 Diğer Defter Serileri

Şer’iyye mahkeme kayıtlarında genellikle ceza hükümlerine rastlanmamaktadır. Suçluya hangi cezanın verildiği ve bu cezanın infaz edilip edilmediği ile ilgili kayıtlar Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki kayıtlardan öğrenilebilmektedir.. Mühimme, ruûs, kalebend defterleri ve Divan-ı Hümayun Çavuşbaşılık defterleri verilen cezaları ve işlenen suçları gösterebilen defter serileridir. 1256/1840 tarihinden sonrası için kalebend ve çavuşbaşılık defterlerinin devamı olan nefy ve kısas defterlerine öne çıkmaktadır.¹⁵⁹ Ayniyat defterleri, nefy ve kısas defterlerinde kısas, diyet ve ta’zir cezalarına ilişkin uygulama örneklerine rastlanmaktadır.

2.2.2.2 Şer’iyye Mahkemeleri

Ondokuzuncu yüzyıla kadar klasik yapısını koruyan Osmanlı mahkemeleri tek hâkimli ve tek dereceli olarak Türk-İslam adli yapı geleneğinin gelişmiş bir örneğidir.¹⁶⁰ Daha önce bahsedilen yargı kurumlarından Divan-ı Hümayun’un dışında “eyaletlerde beylerbeyinin başkanlığında toplanan paşa divanları”, askeri mahkemeler ve kadının başkanlığında toplanan şer’iyye mahkemeleri sayılabilir.¹⁶¹

Osmanlı Devleti’nde nahiye ve köyler dışındaki idari merkezlerin hepsinde bir kadı bulunmaktaydı. Kadılar buldukları bölgede hâkimlik görevini icra etmenin dışında, beledi hizmetler, emniyet ve mülki amirlik gibi sorumluluklara sahipti.¹⁶² Kadıların görev süreleri kısa tutulmaktaydı, 16. yüzyılda 3 yıl, 17. yüzyılda iki yıl ve sonrasında da bir yıllığına göreve getirilmekteydiler.¹⁶³

¹⁵⁸ Halil Sahillioğlu, “Ahkâm Defteri”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 1, s. 551.

¹⁵⁹ Akman, **a.g.e.**, s. 131.” Kamil Kepeci” fonundaki 677 numaralı çavuşbaşılık defterinin neşri için bkz.: Mehmet İpşirli **a.g.e.** ; 678 numaralı defterin neşri için ise bkz.: Neşe Erim, “Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, **Osmanlı Araştırmaları**, sy. 4, 1984, ss. 79-88.

¹⁶⁰ Mehmet Akif Aydın, “Mahkeme”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 27, s. 341.

¹⁶¹ Cin ve Akgündüz, **a.g.e.**, s. 235.

¹⁶² **A.e.**

¹⁶³ Akman, **a.g.e.**, s. 40.

Kadılar yargı görevlerini yerine getirirken çeşitli yardımcılarını bulmaktaydı. Bunlardan ilki “naib”lerdir. Naib kadının kendisi yerine yargı görevini yerine getirmesi için belirli bir süre ile bazen de belirli bir iş için atadığı yardımcılardır. Naibler kadıların görevlendirildikleri yere kadının yerine gidebilecekleri gibi yargı merkezi sayılmayan nahiyelerde de görevlendirilebilmekteydiler.¹⁶⁴

Miras meseleleriyle ve terekelerle ilgilenen kassamlar, hüccet ve i'lâmları kaydeden katipler, sanıkların mahkemeye getirilmesi görevini icra eden muhızrlar kadının diğer yardımcılarındandır.¹⁶⁵ Subaşılar re'sen görülecek davalarda şikâyet şartı aranmadan zanlıyı yargı önüne getirme yetkisine sahipti.¹⁶⁶ Ayrıca gerektiğinde kadıdan hüccet alarak cezaların infazını gerçekleştirebilmekteydiler.¹⁶⁷ Kadının yardımcılarında sayılmasa da muhtesibler ihtisab kanunları gereği çarşı ve pazarları denetlemekte, narhların ve ölçülerin uygunluğunun sağlanmasında görev almaktaydılar.¹⁶⁸

2.2.2.2.1 Şer'iyye Sicilleri

Kadı veya naibi tarafından tutulan şer'iyye sicillerinde merkezde ve taşradaki yargı merkezlerinde meydana gelen her türlü hukuki ilişkinin kaydı bulunabilmektedir. Sicil kavramı olarak “kadı onayı ve kararı bulunan kayıt” anlamına gelmektedir. Araştırmacılar erken dönem İslam dünyasında bu tip kayıtlara pek rastlanmadığından hareketle şer'iyye sicillerinin “sistemik biçimde sadece Osmanlı döneminde” hazırlandığını söylemektedirler.¹⁶⁹

Ser'iyye sicilleri başta cinayet, vergi ve narh, vakıf muhasebeleri, vakfiyeler, esnaf ve lonca ilişkileri ilgili olmak üzere değişik konuları içermektedir. Tarih, hukuk ve iktisat tarihi alanları için önemli kaynaklardan sayılmaktadır. Sicillerdeki kayıtlar, kadının görevi gereği idari ve adli kayıtlar olarak ikiye ayrılabilirler. İ'lam, hüccet, vakfiye, maruz gibi kayıtlar adli kısmı oluştururken; tayinler, vakıf

¹⁶⁴ Cin ve Akgündüz, **a.g.e.**, s. 233.

¹⁶⁵ Aydın, **a.g.e.**, s. 343.

¹⁶⁶ Akman, **a.g.e.**, s. 48.

¹⁶⁷ Heyd, **a.g.e.**, s. 255.

¹⁶⁸ Aydın, **a.g.e.**, s. 343.

¹⁶⁹ Yunus Uğur, “Şer'iyye Sicilleri”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 39, s. 8.

binalarının kiraya verilmesi, esnaf teftişi, narh gibi kayıtlar da idari kayıtlar arasında sayılabilir.¹⁷⁰

“İ'lâmât-ı şer'iyye” olarak da bilinen ilâm kayıtları “davacının iddiası, dayandığı delilleri, davalının cevabını, varsa defin sebeplerini, verilen hükmün gerekçelerini ve nasıl karar verildiğine dair kayıtları” içerir. Örfî anlamda kadının imza ve mührünün bulunduğu her belgeye “i'lâm” denilmekte ve arşiv belgelerindeki mâruzlar da i'lâm olarak isimlendirilebilmektedir. Kadı yargılamayı bitirdikten tanzim ettiği i'lâmın bir suretini davalı ve davacıya ayrı ayrı vermekte ve i'lâmın bir kopyasını da sicile kaydetmektedir.¹⁷¹

Ma'ruz kayıtlarında ise şikâyet dilekçeleri, naiblerin keşif, tahkikat ve naiblerin soruşturma raporları bulunmaktadır. Hem medeni hem de ceza davalarının kayıtlarının görülebileceği ma'ruzlardan hangi suçların ne kadar yoğunlukla işlendiği gibi konular hakkında bilgi edinilebilmektedir.¹⁷²

Hüccetler, kadı önünde davalı veya davacılarından birinin ikrarını ve diğerinin bu ikrarı tasdikini içeren ve ayrıca bir hüküm içermeyen belgelerdir. Belgenin üst tarafında kadının imzası ve mührü bulunmaktadır. Bu belgeler gerektiğinde bir hakkı ispat için delil olarak kullanılabilir. Hüccet kayıtlarında tarafların adları, adresleri ve hüccetin konusu bulunmaktadır.¹⁷³

Osmanlı çalışmaları için önemli kaynaklar olarak değerlendirilen şer'iyye sicilleri kadın çalışmaları, Müslüman-gayri müslim ilişkileri, maddi kültür gibi çalışma alanları için de yeni açılımlar ve yorumlar sağlayan kaynaklardan olmuşlardır.¹⁷⁴

¹⁷⁰ Yaşar Tekin, “Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Ta'zîr Suç ve Cezaları”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bölümü, 1995, s. 17.

¹⁷¹ Ahmet Akgündüz, “İ'lâm”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 22, ss. 72-73.

¹⁷² Tekin, **a.g.e.**, s. 19.

¹⁷³ Mustafa Oğuz ve Ahmet Akgündüz, “Hüccet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 18, s. 446.

¹⁷⁴ Uğur, **a.g.e.**, s. 11.

2.2.2.3 Tanzimat Dönemindeki Kurumsal Değişiklikler

Tanzimat dönemine kadar genel olarak tek dereceli ve tek hakimli mahkemeler ile yargı sistemini devam ettiren Osmanlı Devleti Tanzimat sonrasında kurumsal anlamda önemli değişiklikler geçirmiştir. Bu alandaki ilk değişiklik 1840 yılında Ticaret Nezareti'ne bağlı olarak kurulan "ticaret meclisi"dir. Aynı yıl içerisinde sarraflar arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için Maliye Nezareti'ne bağlı olarak "Meclis-i Muhasebe" kurulmuştur.¹⁷⁵

1847 ve 1848 yıllarında hazırlanan iki nizamname sonucunda ticaret meclisi ticaret mahkemesine dönüşmüştür. 1850'de hazırlanan Kanunname-i Ticaret'e 1860 yılında yapılan ekle iki başkan, iki daimi ve iki geçici üyeli karma ticaret mahkemelerinin kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁶

Tanzimat sonrasında meclis-i tahkikatın kurulmasıyla ilk çok hâkimli ceza mahkemeleri ortaya çıkmıştır. 1847 yılında yabancılarla Osmanlı tebaasının dâhil olduğu ceza davalarına bakan karma bir mahkeme kurulmuştur. 1864 yılındaki Vilâyât Nizamnamesi'yle beraber devletin genelinde ceza ve hukuk mahkemeleri kurulmaya başlanmıştır.¹⁷⁷

Tanzimat'tan sonra taşrada kurulan mülki meclisler aynı zamanda yargı işlerine bakabilmekteydiler. 1840 Ceza Kanunnamesi'ne göre kanunnamenin hükümlerini taşrada uygulama yetkisi "muhasıllık meclisleri"ne verilmiştir. Fakat burada ikili bir yapı söz konusuydu. Ceza hukuku alanına giren adam öldürme, yaralama gibi suçlarda davacının talebi üzerine dava önce şer'i mahkemede görülür ve çözümlenirdi. Sonrasında olay kamu hukuku açısından ele alınır ve meclislerde dava görülürdü. Muhasıllık meclislerinin 1841 yılında kaldırılmasından sonra kurulan "memleket meclisi"leri bu görevi yerine getirmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı'da Hukuk", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 1994, s. 433.

¹⁷⁶ Aydın, "Mahkeme", s. 344.

¹⁷⁷ **A.e.**, s. 344.

¹⁷⁸ Sedat Bingöl, "Tanzimat Sonrası Taşra ve Merkezde Yargı Reformu", **Osmanlı : Teşkilat**, ed. Güler Eren, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 535-537.

1849 yılında ise memleket meclislerinin adı “Eyalet Meclisi” olmuştur ve Meclis-i Kebir olarak anılmaya başlanmışlardır. Bu meclisler ceza davalarını görmeye devam etmişler fakat daha sonraları bu meclislerin yoğun idari görevleri sebebiyle meclis üyelerinden belirli üyelerin görevlendirilmeleriyle meclis-i cinayetler kurulmaya başlanmıştır. Meclis-i cinayetler küçük suçlarda hemen hüküm verebilirlerken katl, sirket ve daha ağır suçlar için raporlar hazırlayarak meclis-i kebirle göndereceklerdi. Meclis-i kebirler de hüküm verme yetkisine sahip olmakla beraber cezanın belirlenmesine karar verememekteydiler. Verilen hüküm İstanbul’a bildirilmekte ve cezanın tespiti “Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye” tarafından yapılmaktaydı. Tayin edilen ceza eyalet meclisine bildirilerek cezanın infazı sağlanmaktaydı.¹⁷⁹

Meclis-i Vala cezaların tespit görevinin dışında temyiz için başvurulabilen bir üst mahkeme görevi de görmekteydi. Bu şekilde taşradaki mahkemelerin denetimi de hedeflenmekteydi. İstanbul’da işlenen suçlarda da Meclis-i Vala yargılama görevine sahipti. Ayrıca 1840 Ceza Kanunu’nun 3. fasıl, 1. maddesine göre devlet memurları ve ulema tarafından işlenen “cünha suçları” da sadece Meclis-i Vala’da görülebilmekteydi.¹⁸⁰ Bu konuda en meşhur örnekler rüşvet aldıkları ya da mali yolsuzluklara karıştıkları için 1840 Ceza Kanununun hazırlanmasından hemen sonra yargılanan Nafiz Paşa, Edirne Valisi Rüstem Paşa ve Sadrazam Hüsrev Paşa’nın Meclis-i Vala’da yargılanmalarıdır.¹⁸¹

Görüldüğü üzere klasik dönemde mevcut şer’i mahkemeler Tanzimat sonrasında da devam etmiş fakat önemlerini kaybetmişlerdir. Bu dönemde taşrada ve merkezde ortaya çıkan yeni yargı kurumları Osmanlı ceza yargılamasında köklü değişiklikler getirmiştir. 1840 ve 1851 ceza kanunnamelerinden sonra 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunu esas alınarak hazırlanan 1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu’nun getirdiği önemli değişiklikler de göz önüne alındığında Tanzimat

¹⁷⁹ A.e., s. 540-542.

¹⁸⁰ A.e., s. 544.

¹⁸¹ 1840 Ceza Kanunu sonrasında yargılanan bu memurlar ile ilgili bir çalışma için bkz.: Cengiz Kırılı, "Yolsuzluğun İcadı: 1840 Ceza Kanunu, İktidar ve Bürokrasi," **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, sy. 4, Güz 2006, s. 45-119.

sonrası dönem için yazılacak suç tarihi çalışmaları hukuki ve uygulama anlamında klasik dönemden çok farklı kaynaklarla çalışmayı gerektirmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ONDALIK AĞNAM UYGULAMASINDA SAYICI İSMAİL AĞA'NIN YOLSUZLUĞU

3.1 Ondalık Ağnam Uygulaması

Osmanlı Devleti'nde öncelikle askerler ile memurların et ihtiyacının karşılanması yani iaşe amaçlı olarak uygulanmaya başlayan olan ondalık ağnam sistemi daha sonraları bir vergi niteliği kazanmıştır. Abdurrahman Vefik'in "Tekâlif Kavaidi" isimli eserinde "Asâkir-i mansûre alaylarının tarih-i teşekkülü olan 1241 senesinde ihdas edilmiştir"¹⁸² şeklinde belirtilse de ondalık ağnam sisteminin ilk uygulamaları 1155/1742 yıllarına kadar geri götürülebilmektedir. Bu yıllarda Rumeli'nin çeşitli bölgelerinden görevlendirilen sayıcılar vasıtasıyla rayiç bedellerle alımlar yapılmaya başlanmıştır. Çeşitli kurallara göre yapılan bu uygulamalar 1197/1783 yılında temel kuralların belirlenmesi ve her bölgede standartlaştırılmasıyla ondalık ağnam uygulamasının sistemleşmesi sağlanmıştır.¹⁸³

Sayıcılar vasıtasıyla yapılan alımların temel özelliği koyunların koyun sahiplerinden "on re's de bir re's" yani onda bir oranında ve mirî fiyat üzerinden yapılmasıydı. Ondalık ağnam uygulamasında kullanılan mirî fiyatlar başlangıçta piyasa fiyatlarına yakın iken daha sonraları bu fiyatlarda değişikliğe gidilmemesi nedeniyle mirî fiyatlar piyasa fiyatlarının altında kalmıştır. Ayrıca aynî alımların dışında "bedelen tahsilat" da uygulanmaya başladığından uygulama vergi niteliği kazanarak hazine için önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir.¹⁸⁴

¹⁸² Abdurrahman Vefik Sayın, **Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)**, Ankara, Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı yayınları, 1999, s. 28.

¹⁸³ Ahmet Uzun, **İstanbul'un İaşesinde Devletin Rolü: Ondalık Ağnam Uygulaması 1783-1857**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2006, s. 57.

¹⁸⁴ **A.e.**, s. 57-58.

Ondalık ağnam Rumeli’nde Bosna-Ersek eyaleti, İşkodra sancağı, Eflak ve Boğdan dışındaki bölgelerden toplanmaktaydı.¹⁸⁵ Verginin toplandığı kollar “Bahar Kolu”, “Yenişehir-Selanik Kolu”, İvraca-Dobrice Kolu” ve “Samako Kolu” olmaz üzere dört koldan ibarettir.¹⁸⁶ Ondalık ağnam tahsilatı ruz-ı hızır gününden başlayarak diğer senenin ruz-ı hızır gününe kadar sürmekteydi. Ruz-ı hızır gününden iki-üç ay önce sayıcılar ve kabzımallar tespit edilmekteydi. İlk altı ay için ihtiyaç duyulan koyunlar Bahar ve Yenişehir-Selanik kollarından toplanmaktaydı. Sonraki altı ayın ihtiyacı ise İcraca-Dobrice ve Samako kollarından karşılanıyordu.¹⁸⁷

Ondalık ağnam uygulamasında Tanzimat sonrasına kadar tahsilat temel olarak iki yöntemle yapılmaktaydı. İlk yöntemde ihtiyaç duyulan koyun miktarı tespit edilerek bu miktar kollara göre paylaştırılıyordu. Tahsilatın maktuen yapıldığı bu paylaşımda miktar ihtiyaca göre belirlendiği için bazı kazalara ödeyebileceklerinden daha fazla vergi yüklenebiliyordu. Böyle durumlarda ilgili koldan tahsil edilecek toplam miktar değiştirilmeden fazla olan miktar aynı koldaki diğer kazalar arasında paylaştırılıyordu. İkinci yöntemde ise her koldaki koyunlar sayılmakta, alımlar onda bir oranında ve miri fiyatla yapılmaktaydı. Bahsedilen iki yöntem ayrı ayrı uygulanabildiği gibi iki yöntem aynı zamanda ve aynı kolda tercih edilebilmekteydi.¹⁸⁸

Ondalık ağnam uygulaması temel olarak üç aşamada gerçekleşiyordu. Öncelikle tahsil edilecek koyun miktarının(aynen veya bedelen) belirlenerek tahsil edilmesinin ardından koyunlar kışlaklara veya İstanbul’a getirilerek salhanelere teslim ediliyordu. Son olarak da salhanelerde kesilen etler ilgili yerlere dağıtılıyor ve elde edilen sakatat, kıl, yapağı gibi ürünlerden elde edilen gelirler hesaplanıyordu.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Mehmet Sait TÜRKHAN, “18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul’un Et İaşesinin Temini: Hassa Kassabbaşılık Kurumu”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, 2006.

¹⁸⁶ Bu kollardaki kazaların bir listesi için bkz.: Uzun, **a.g.e.**, s. 72-75.

¹⁸⁷ Uzun, **a.g.e.**, s. 78-79.

¹⁸⁸ **A.e.**, s. 69-70.

¹⁸⁹ **A.e.**, s. 58-59.

3.2 Ondalık Ağnam Uygulamasında Kurumlar

3.2.1. Hassa Kasapbaşılığı ve Ağnam Müdürlüğü

Tanzimat öncesinde ondalık ağnam vergisinin tahsil edilmesi, salhanelere getirilmesi gibi uygulamanın tüm aşamalarının sorumlusu “Hassa Kasapbaşısı”ydı. İstanbul et ihtiyacının karşılanmasında da görevli olan kasapbaşı sayıcıların görevlendirilmesi ve sayıcıların işlediği suçların tespit edilmesi için de gerekeni yapmakla yükümlüydü.¹⁹⁰

1835 yılına kadar maktuen yani her sene belirli bir miktar ocaklık ve iane isimleri altında verilen parayla idare edilen kasapbaşılık bu tarihten sonra Mansure Hazine’sine devredilerek emaneten idare edilmeye başlanmıştır. Gerekli kaynaklar Mansure Hazinesi’nce verilmekte ve gerekli denetimler yine bu hazine tarafından yapılmaktaydı.¹⁹¹

Tanzimat’ın ilanından sonra ise “Hassa Kasapbaşılığı” kaldırılarak yerine “Ağnam Müdürlüğü” kurulmuş ve bu müdürlüğün idaresi Seraskerliğe verilmiştir. Ondalık ağnam vergisiyle tüm gelir ve gider işlemleri için de Maliye Hazinesi’nde “Ağnam Rüz-nâmçeciliği” ismiyle bir birim oluşturulmuştur. Ağnam Müdürlüğü daha sonra kısa bir süreliğine Ticaret Nezareti’ne devredilse de 1257/1841 yılında hem idare hem de denetim yönünden Maliye Nezareti’ne bağlanmıştır. Ondalık ağnamın tahsilat sürecinde yaşanan suiistimallerde sayıcı vb. görevlilere verilen cezaların infazı da yine kasapbaşı tarafından yerine getirilmekteydi.¹⁹²

Ağnam Müdürlüğü dört koldaki tahsilatlardan salhanelerdeki son aşamalara kadar sorumluluk sahibiydi. Aynı olarak tahsil edilen koyunların yapağularının satış mukavelelerinin düzenlenmesi, “kurna”dan tanzim edilen kol hesaplarıyla esnafa dağıtılan miri koyunların ve “başkalık”ların senet ve evraklarının hesap edilmesi

¹⁹⁰ A.e., s. 61.

¹⁹¹ A.e., s. 61-62.

¹⁹² A.e., s. 61-63. BOA. HAT. 1464/23 29 Z 1210. 5 Temmuz 1796. Bu belgeye göre “*fukarâ-yı ra’iyyete mezâlim ve te’addileri*” tesbit edilmiş iki sayıcının da kasapbaşı tarafından, muhasebeleri görülerek, birinin Yedikule’de asılmasında diğerinin de yeni sayıcı olduğu ve “*sayıcılık fennini bile bir hoş bilmediği*”nden sürgün edilmesi kararlaştırılmıştır.

ruznamçeye kaydedilmesi hep ağnam müdürlüğünün görevlerindendi. Hesapları hazineye takdim edildikten sonra verilen hükümler ilmühaberlerle ağnam rüznâmçeciliğine bildiriliyordu. Bu şekilde zimmetler hazine tarafından tespit ediliyor ve ağnam müdürünün zimmet tahsilatını gerçekleştirmesinden sonra bu tahsilat hazineye yine ağnam müdürü tarafından ağnam geliri olarak teslim ediyordu.¹⁹³

Miri kışlakların işletilmesi, sorumlu nazırların ve sayıcıların masraflarının karşılanmasıyla ilgili hesaplar ağnam rüznâmçecisi tarafından yapılmaktaydı. Sene sonunda yapılan toplu hesaplar Serasker Paşa'ya sunulmasının ardından Bab-ı Ali'ye takdim ediliyordu.¹⁹⁴

3.2.2. Taşradaki Sorumlular

Sancak mutasarrıfları, valiler, muhafızlar, kadılar ve naibler, ayanlar sistemin işleyişi için gerekli tedbirleri almak zorundaydılar. Sistemin işleyişi sırasında karşılaşılan uygunsuzluk vs. için bu görevlilerle haberleşildiği gibi bu görevliler de karşılaştıkları uygunsuzlukları bildirmekle yükümlüydüler. Yine taşradaki görevlilere sayıcı ve diğer görevlilerin yanlarında taşıdıkları silahlara dokunmamaları ve baş, kışlak-yaylak, otlak, geçit resmi ve sair isimlerle herhangi bir vergi talebinde bulunmamaları bildiriliyordu.¹⁹⁵

3.2.3 Sayıcılar

Ondalık ağnamın tahsili sırasında çok sayıda çoban ve kâhya görev almaktaydı ve bu görevliler tahsilattan koyunların salhanelere getirilmesine kadar her süreçte görev alabilmekteydiler. Sayıcılar görevlendirilirken tecrübeli olmalarına dikkat ediliyordu. Kasapbaşılar kollara sayıcı atarken merkezin iznini almak zorundaydılar. Bu süreçte daha önce sayıcılık yapanların faaliyetleri gözden

¹⁹³ Uzun, a.g.e., s. 63.

¹⁹⁴ A.e.

¹⁹⁵ A.e., s. 64.

geçirilmekteydi. Bu hususlar altsayıcı olarak değerlendirilebilen çoban ve kahyalar için de önemliydi.¹⁹⁶

Kâhya ve çoban gibi görevlilerden sorumlu olan kolun baş sayıcısı olarak görev yapan kişilerin seçiminde daha hassas davranılmaktaydı. Yukarıda sayılan tecrübelerin dışında sayıcıların daha önce celeplikle uğraşmış olmaları ve sayıcılık görevine ilk defa talip değiller ise önceki yıllardaki performansları sayıcıların belirlenmesinde göz önünde bulundurulmaktaydı. Ayrıca sayıcıların göreve gelebilmeleri için belirlenen masraf düzeyini ve istenen tahsilat miktarını kabul etmeleri de gerekiyordu.¹⁹⁷ Sayıcılar son olarak padişahın iradesi ile göreve atanmaktaydılar.

Koyunlar tahsil edilirken ödenecek mirî fiyat da kasapbaşı tarafından verilmekteydi. Salhanelere getirilen koyunlardan hâsıl olan et tespit edilen fiyattan ve sakatatları da mirî salhanede cari olan fiyattan hesaplanmaktaydı. Bu tutarlara koyunlardan elde edilen yapağı ve kıl gibi ürünlerden sağlanan tutarlar eklendiğinde toplam hasılatla ulaşılmaktaydı. Koyun başına maktu masraf miktarlarının bu toplamdan düşülmesiyle ortaya çıkan fazlanın yarısı sayıcılara, diğer yarısı da masrafları için salhanelere veriliyordu. Eğer toplamda bir zarar söz konusuysa bu zarar da aynı ilkeye göre paylaşılmaktaydı.¹⁹⁸

Sayıcılardan beklenen tespit edilen koyun miktarını “aynen ve/veya bedelen” tahsil ederek salhanelere getirmeleri idi. Belirtilen miktarlardan fazla tahsilat gerçekleşirse bu fazlanın mirî salhaneye bırakılması gerekmekteydi. Fakat taahhüt edilen miktardan daha fazla bir tahsilat gerçekleştiğinde bu miktarın sayıcılara terkedildiği durumlar da görülmekteydi. Ayrıca bazen aynî olarak tahsil edilen koyun miktarı istenenden fazla olduğu durumlarda fazla tahsilat için koyun başına maktu bir ödeme yapılabilirdi. Aynen alınan koyunlarda yolda ölenler için belirli bir oranda indirim yapılıyordu. İndirim oranını ise tahsilat bölgesinin İstanbul’a uzaklığı ve ilgili senenin iklim şartları belirlemekteydi. Ölü oranları çoğu sene Bahar kolu için

¹⁹⁶ A.e., s. 80.

¹⁹⁷ A.e., s. 83.

¹⁹⁸ A.e., s. 81.

%10, Dobrice-İvraca ve Yenişehir-Selanik kolları için %15 olarak belirlenmekteydi.¹⁹⁹

Tanzimat'tan sonra bu esaslar ilave düzenlemelerle devam etmiştir. İlave düzenlemelerden biri taahhüt edilen koyun miktarının yanında belirli bir miktar kıyye et sağlanmasıdır. Kıyye hesabı da denilen bu uygulamaya göre her kol için bir koyun başına ortalama bir ağırlık belirleniyordu. Bu ağırlık istenilen koyun sayısı ile çarpılmakta ve sayıcılardan bu kadar miktar etin hâsıl olabileceği kadar koyun getirmeleri isteniyordu. Öte yandan taahhüt edilen koyun sayısının altına da düşülmemeliydi. Taahhüt edilen koyun tahsil edilse bile zayıf koyunlar yüzünden istenilen miktarda et elde edilememesinin önüne geçmeyi amaçlayan bu uygulama yolda sağlıklı koyunların değiştirilmesi gibi bir takım yolsuzlukların da önüne geçmeyi hedeflemekteydi.²⁰⁰

Sayıcılık unvanı Tanzimat'ın ilanından sonra kaldırılmış, tahsilatın muhassıllar aracılığıyla yapılması kararlaştırılmıştır. Fakat bu yöntem uygulanamamıştır. Sayıcılık unvanı yerine kabzımal unvanı verilen kişiler aynı görevi yerine getirmeye devam etmiştir.²⁰¹

Kabzımallar hazine tarafından atanarak görevlendirilen kol nazırlarıyla beraber ilgili bölgenin müşirine giderek kendi görevlendirdikleri çoban, kahya vs. gibi kişileri isim ve unvanlarıyla bildirmeleri gerekiyordu. Tahsilat sırasında bu görevliler her kazada halka, saydıkları koyun miktarını, hangi cins(aynen/bedelen) ondalık aldıklarını gösteren makbuz senetlerini vermek ve yine bu bilgileri kendi defterlerine kaydetmek zorundaydılar. Bu şekilde her hangi bir şüphe durumunda gerekli kontrollerin yapılabilmesi hedeflenmişti. Nazırlar da merkez tarafından kabzımallardan bağımsız atandıkları için şüphe durumunda kabzımalları ihbar etmekle yükümlüydüler. Tahsil işleminden sorumlu görevliler hazırladıkları tezkereler kaza müdürü, kaza görevlisi, kaymakam tarafından defter haline

¹⁹⁹ A.e., s. 83-84.

²⁰⁰ A.e., s.84-85.

²⁰¹ A.e., s. 86-87.

getirilecekti. Nazır ve kabzımallar defterleri müşire takdim edecek ve müşir de bu defterler hazineye gönderecekti.²⁰²

3.3. Sayıcı İsmail Ağa'nın Yolsuzluğu

Sayıcı İsmail Ağa²⁰³ 1250/1834-5 yılıyla 1254/1838-39 yılları arasında ondalık ağnam tahsilâtında sayıcı olarak görev yapmıştır. 1255/1840 yılında Sayıcı İsmail'in hesapları incelendiğinde birkaç farklı tarzda yolsuzluk yaptığı tespit edilerek Dar-ı Şura-yı Askeri'de sorgulanarak toplamda 33476 kise 49 kuruşluk (16.738.049 kuruş) zimmeti olduğu tespit edilmiştir.²⁰⁴ Sayıcı İsmail'in çıkarılan zimmet hesabından 10.884.580 kuruşu kabul etmesiyle bu miktar zimmet-i sahihası olarak sayılmış ve geriye kalan miktardan reddettiği 4.499.539 kuruş da zimmetine dahil edilerek geriye kalan 1.353.930 kuruşun tahkik edilmesine karar verilmiştir.²⁰⁵

Burada Sayıcı İsmail'in yolsuzluğu hakkında kullanılacak temel kaynak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Kamil Kepeci tasnifinde bulunan 4050 numaralı defterdir. Bu defter Sayıcı İsmail'in zimmeti ile ilgili ayrıntılı hesapları barındırmakta ve tahkikat sürecinde Sayıcı İsmail'in mal varlığının tespitine yönelik bilgileri içermektedir. Defterdeki kayıtlarda sayıcının inkâr ettiği kalemlerle ilgili ayrıntılı açıklamalar, zimmetin nasıl hesaplandığı, tahsil sürecinin nasıl işlediği de öğrenilebilmektedir.

Seraskerlikte tutuklu olarak hesapları incelenen Sayıcı İsmail ve ortakları olan kardeşleri Salih ile Mustafa'dan tahsilât sırasında verdikleri makbuzların kayıtlarını içeren defterler istenmiştir. Bu defterler 1255 senesinin Şevval ayının ortasına kadar (22 Aralık 1839) kadar getirilmemiştir. Kendileri bu defterleri mükerrer olmaması için yaktıklarını beyan etmişlerdir. Fakat yapılan incelemeler sonucunda Sayıcı İsmail'in kardeşlerinden Selman'ın Eyüp'teki evinde, döşeme kirişleri ve çatı aralarında bu defterlerin bir kısmı ile bazı evraklar ele geçirilmiştir. Ayrıca iddia olunan zimmet kalemlerinden biriyle ilgili Sayıcı İsmail'in kendi yazısıyla tuttuğu bir defter bulunmuştur. Bu defterlerdeki rakamların incelenmesi sonucu ortaya çıkan

²⁰² A.e., s. 87.

²⁰³ Bundan sonra Sayıcı İsmail Ağa'dan Sayıcı İsmail olarak bahsedilecektir.

²⁰⁴ Bu vakaya ilk defa dikkat çeken Ahmet Uzun'un çalışması için bkz.: Uzun, A.g.e., ss. 210-217

²⁰⁵ BOA, HAT. 7/334. 24 Z 1255 28 Şubat 1840.

zimmet miktarlarıyla denk düşmesi yolsuzluğa delil olarak kabul edilmiştir. Sayıcı İsmail'e Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî'de Defterdar Efendi ve diğer meclis üyelerinin huzurunda bu defterler gösterilmiş ve Sayıcı İsmail inkar ettiği miktarın 4.499.539 kuruşluk kısmını kabul etmek durumunda kalmıştır.

3.3.1 Sayıcı İsmail'in Zimmetinin Hesaplanması

Sayıcı İsmail'in zimmetinin ilk kısmı bedelen yaptığı tahsilattan gerçek miktarı gizleyerek bu miktarın altında ödeme yaptığının tespit edilmesinden kaynaklanmaktadır. İkinci kısım zimmet mukavelede belirtilen orandan fazla ölü indirimi yapılmasından dolayı iken, üçüncü kısım aynı tahsilatta uygulanan mirî fiyatın olması gerektiğinden düşük tutulması ile ilgilidir. Zimmeti doğuran dördüncü kısım çoban başkalığından, beşinci kısım ise bedelen tahsilatta uyguladığı düşük fiyattan kaynaklanmaktaydı. Zimmet olarak çıkarılan tutarın son kısmı ise Sayıcı İsmail'in mültezimler yoluyla yaptığı tahsilatta göstermemesi gerektiği halde gösterdiği masraflardan ileri gelmekteydi.

Yukarıda sayılan zimmet kalemlerinin Sayıcı İsmail'in kabul ve inkâr ettiği miktarlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1
Sayıcı İsmail'in Hesaplanan Zimmetinden Kabul Ettiği Miktar
(Kuruş)

Bedelen Tahsilattan Gizlediği Miktardan Zimmeti	8.039.451
Fazla Gösterdiği Ölü Koyun Miktarından Zimmeti	1.243.076
Aynı Tahsilatta Uyguladığı Düşük Fiyattan Zimmeti	245.792
Bedelen Tahsilatta Uyguladığı Düşük Fiyattan Zimmeti	1.000.000
Çoban Başkalıklarından Zimmeti	96.009
Mültezimlerle Yaptığı Tahsilattan Gösterdiği Masraftan Zimmeti	260.253
TOPLAM	10.884.581

Kaynak : BOA. KK. 4050, s. 6. 6 M 1256 10 Mart 1840.

Sayıcı İsmail'in ilk zimmet kalemi her kol için hazineye gösterdiği ve gizlediği(mektumat) koyun miktarlarının ayrı ayrı hesaplanmasıyla ortaya çıkmıştır. Sayıcı İsmail'in aynî olarak yaptığı ondalık ağnam tahsilâtı 1250-1254/1835-1839 yılları arası Samako kolundan, 1251-1253/1836-1838 yılları arası Bahar kolundan, 1251-1252/1836-1837 ve 1254/1839 yıllarında ise Selanik – Yenişehir kollarında gerçekleşmiştir.

Aşağıda, Tablo – 2’de Sayıcı İsmail’in bu kollarda gerçekleşen tahsilâtı bu tahsilât sonrası hazineye devredilen miktar ile Ağnam Müdürlüğü tarafından hazineye devredilmeyip gizlemekle suçlandığı koyun miktarı ile ilgili yapılan hesaplamalar gösterilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere Sayıcı İsmail gizlenen koyun miktarının bir kısmını kabul ederken diğer bir kısmını ise inkâr etmiştir.

Tablo 2

Ağnam Müdürlüğünün Sayıcı İsmail’in Hesaplarına Yönelik Tespitleri

YIL	KOL	Tahsil Edilen Toplam Koyun Miktarı (1)	Hazineye Teslim Edilen Koyun Miktarı (2)	Gizlenen Miktar (1-2)	Sayıcının Kabul Ettiği Koyun Miktarı	Sayıcının İnkâr Ettiği Koyun Miktarı
1250/1835	Samako	246.081	200.081	46.000	46.000	
1251/1836	Samako	313.901	270.901	43.000	43.000	
1252/1837	Samako	369.000	329.795	39.205	39.205	
1253/1838	Samako	378.000	355.641	22.359	22.359	
1254/1839	Samako	383.000	365.000	18.000	18.000	
1251/1836	Bahar	314.269	237.671	76.598	52.329	24.269
1252/1837	Bahar	326.000	278.888	47.112	47.112	
1253/1838	Bahar	365.154	312.169	52.985	40.348	12.637
1251/1836	Selanik-Yenişehir	186.000	146.000	40.000	40.000	
1252/1837	Selanik-Yenişehir	206.000	168.288	37.712	37.712	
1254/1839	Selanik-Yenişehir	251.500	203.724	47.776	37.064	10.712
TOPLAM		3.338.905	2.868.158	470.747	423.129	47.618

Kaynak : BOA. KK 4050, s. 3 6 M 1256 / 10 Mart 1840.

Aynî yöntemle yapılan tahsilâta Sayıcı İsmail görev yaptığı kolların hepsinde çeşitli miktarlarda koyunu gizleyerek teslim etmemiştir. Sayıcının bir seferde en çok koyun sakladığı tahsilât 1251/1835 senesinde Bahar kolundan yaptığı tahsilâttır. Sayıcı İsmail gizlediği miktardan toplam 423.129 baş koyunu kabul etmekte, 47.618 baş koyunu ise reddetmektedir. 1252 ve 1253 yılları Bahar kolu ve 1254 yılı Selanik-Yenişehir kollarından yapılan tahsilatın bir kısmını Sayıcı İsmail mültezimler yoluyla tahsil ettiği ve bu mültezimlerin tespit edilmesi mümkün görülmediğinden bahsi geçen 47.618 baş koyun zimmet olarak hesaplanmamıştır.²⁰⁶

Sayıcı İsmail'in bu hesaba ikinci itirazı ise kabul ettiği 423.129 baş koyunluk zimmetin hesaplanma yöntemine yöneliktir. Koyun başına 24 kuruştan hesaplanması gereken zimmet Sayıcı İsmail'e göre fazladır. Mirî mübaya'a da uygulanan fiyat 19 kuruş olduğu için Sayıcı İsmail zimmetinin bu şekilde hesaplanmasını istemektedir. Fakat bu kollarla ilgili yapılmış mukavelede eksik tahsilat durumunda koyunların 24 kuruştan hesaplanarak sayıcılardan tahsil edileceği belirtilmiştir. Buna rağmen Sayıcı İsmail'in "*hiçbir diyeceği kalmamak için birer guruşunun tenziliyle*" zimmet tutarı koyun başına 23 kuruştan hesaplanarak 8.039.451 kuruş olarak kabul edilmiştir.²⁰⁷

Tablo 3

Sayıcı İsmail'in Zimmetinin Bedelen Hesaplanması

Sayıcı İsmail'in Zimmeti		Bedelen Kabulü	Reddedtiği Bedel
Baş Koyun	Kuruş (Baş Koyun x 23)	Kuruş	Kuruş
423.129	9.731.967	8.039.451	1.692.516

Kaynak : BOA. **KK 4050**, s. 3 6 M 1256 /10 Mart 1840

Ondalık ağnam uygulamasında her yıl mukavelelerde belirtilerek belirli bir oranda ölü koyun indirimi yapılmaktaydı. Sayıcı İsmail kendisine belirtilen oranın üstünde ölü indirimi yapmıştır. Bu şekilde ölü olarak gösterdiği koyunları ise satarak kazanç sağlamıştır. 1251-1252/1836-1837 yıllarında Bahar kolu, Samako kolu ve

²⁰⁶ BOA. **KK. 4050**, s. 3 6 M 1256 10 Mart 1840.

²⁰⁷ BOA. **KK. 4050**, s. 3 6 M 1256 10 Mart 1840.

Selanik-Yenişehir kollarından yaptığı tahsilatta tespit edilen miktarlar aşağıdaki gibidir.

Tablo 4

Sayıcı İsmail'in 1251-1252/1836-1837 Yıllarında Hazineye Gösterdiği Ölü İndirimi ve Buradan Kaynaklanan Zimmeti

				Kabulü	İnkârı
Kol	Ölü Koyun (Gösterdiği)	Ölü Mahsubu (Baş Koyun)	Kalan		
Bahar	52.063	36.812	15.251		
Selanik- Yenişehir	46.959	37.510	9.449		
Samako	108.560	72.116	36.444		
Toplam	207.582	146.438	61.144	51.004	10.140

Kaynak : BOA. **KK 4050**, s. 4 6 M 1256 / 10 Mart 1840.

Bu kalemde gösterilen 51.004 baş koyunun yazıcı Anton'un ihbarıyla gizlendiği ve İstanbul'a getirilip gizliden ve açıktan satıldığı tespit edilmiştir. Satılan koyunların bedelleri ise zimmet olarak ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bu miktardan 10.617 baş koyun ölü veya kayıp olarak bildirildikten sonra doğrudan İstanbul'a getirilip satılmıştır. Bir baş koyun 30 kuruştan hesaplanarak sayıcının zimmeti bedelen 318.510 kuruş olarak kaydedilmiştir.²⁰⁸

Bahsedilen 51.004 baş koyunun 8.856 adeti başkalık ağnamı ismiyle, 2.583 adeti ise Bosna ağnamı ismiyle gösterilerek gizlice İstanbul'da satılmıştır. Toplamda 11.439 baş koyuna tekabül eden bu miktarın kesin olarak hangi fiyatla hesaplandığı belirtilmemektedir. Defterde yer alan "Yirmi yedi guruşdan otuz dokuz guruşa kadar fi'ât-ı muhtelifle ile" ibaresiyle Sayıcı İsmail'in bu kalemden zimmeti, bedelen 369.457 kuruş olarak hesaplanmıştır.²⁰⁹

²⁰⁸ BOA. **KK 4050**, s. 4 6 M 1256 10 Mart 1840.

²⁰⁹ BOA. **KK 4050**, s. 4 6 M 1256 10 Mart 1840.

Sayıcı İsmail'in ölü veya kayıp olarak gösterdiği koyunlardan 25.000 adeti ise İstanbul'daki kasap esnafına satılmıştır. Geriye kalan 3.948 baş koyun ise bu hesapla ilgili defterleri Sayıcı İsmail yaktığı ve bulunamadığı için yazıcı Anton'un ihbarıyla "tahminen" hesaplanmıştır. Bu iki koyun miktarı da 29 kuruştan hesaplanarak 725.000 ve 114.492 kuruş olarak toplamda 839.492 kuruş olarak sayıcı İsmail'e zimmet kaydedilmiştir.²¹⁰

Ölü veya kayıp olarak gösterilerek satılan koyunların ilgili bu zimmet kalemi toplamda 1.527.460 kuruş olarak hesaplanmıştır. Bu hesaptan koyun başına deri vs. gibi şeylerden dolayı koyun başına 3 kuruştan toplam 153.012 kuruş indirilmiştir. Ayrıca 1252/1837 senesi Bahar kolunda ölü miktarı hayli fazla olduğu için bu kola mahsus ölü oranları arttırılmıştır. Buna göre 131.372 kuruş daha yukarıdaki miktardan tenzil edilerek Sayıcı İsmail'in bu kalemden zimmeti 1.243.076 kuruşa indirilmiştir.²¹¹

Sayıcı İsmail'in hesaplanan zimmetini oluşturan bir diğer kalem ise aynı yapılan tahsilatta koyun sahiplerine verilen mirî fiyatın olması gerekenden düşük tutulmasından kaynaklanıyordu. Mübaya'a ettiği her koyundan, koyun başına 9 para eksik ödeme yapmıştır. Söz konusu koyun miktarı 1.966.336 olarak belirtilerek kaydedilen zimmet 442.426 kuruş olarak belirtilmiştir. Fakat Sayıcı İsmail bu 9 paranın 4 parasını kendisinin yanına memur olarak atanan mübaşirlere verdiğini söylemekte ve zimmetinin buna göre hesaplanmasını ister. Bu şekilde hesaplanan zimmetin miktarı 245.792 kuruş olarak ilgili deftere sayıcının ikrârı olarak kaydedilmiştir.²¹²

Bedelen yapılan tahsilatta Sayıcı İsmail'in bedele çevrilen fiyatları düşük göstererek başka bir yolsuzluk daha yaptığı tespit edilmiştir. Bu çerçevede 862.203 baş koyun için bu yolsuzluğun yapıldığı tespit edilerek sayıcının her baş koyunda 2'ser kuruş gizlediği hesaplanmıştır. Fakat İsmail bu miktarı yine reddetmekte

²¹⁰ BOA. **KK 4050**, s. 4 6 M 1256 10 Mart 1840.

²¹¹ BOA. **KK 4050**, s. 4 6 M 1256 10 Mart 1840.

²¹² BOA. **KK 4050**, s. 6 6 M 1256 10 Mart 1840.

olduğundan kendisinin bu kalemden zimmeti koyun başına 46 para civarında hesaplanarak toplamda 1.000.000 kuruş olarak kaydedilmiştir.²¹³

Samako ve Selanik – Yenişehir kollarından yapılan tahsilatta sayıcı İsmail çoban başkallığı için hem hazineden hem de tekrar çobanlardan koyun başına 1'er kuruş aldığı için ve bu uygulamayı 96.009 baş koyun için yaptığı tespit edildiğinden zimmetine 96.009 kuruş daha ilave edilmiştir.²¹⁴

Sayıcı İsmail'in son zimmet kalemi ise bazı kazaların tahsilâtını mültezim yoluyla gerçekleştirmesinden kaynaklanmıştır. Kazalarda mültezimler yoluyla tahsilat yapıldığında kaza masrafları hazineden verilmemektedir. Sadece koyunlar İstanbul'a getirilirken yol masrafları hazineden karşılanabilmektedir. Fakat Sayıcı İsmail mültezime verdiği kazalarda da masraf göstermiştir. Gösterilen masraf koyun başına 25 para ve masrafa konu olan koyun miktarı 416405 olduğundan bu kalemden hesaplanan zimmet 260.253 kuruş olarak hesaplanmıştır.²¹⁵

Özetle, Sayıcı İsmail'in doğrudan kabul ettiği zimmet 10.884.500 kuruş olmakla beraber kabul etmediği zimmet de iki kısma ayrılmış ve bunun bir kısmının sayıcı tarafından kabul edilmese de zimmeti olduğu, bir kısmının da yapılacak tahkikat sonuçlanana kadar sayıcıdan tahsilinin durdurulmasına karar verilmiştir. Sayıcı İsmail'in zimmeti ile ilgili hesapların bulunduğu defterdeki 5 Eylül 1840/8 Receb 1256 tarihli kayıta sayıcının hesaplanan zimmeti 16.738.049 kuruş olmakla beraber bunun 4.499.500 kuruşu kendisi kabul etmese bile "şer'an deyni" olarak belirtilmiştir. Buna göre geriye kalan 1.353.500 kuruş miktarındaki zimmetin tahsilatı tahkikat sonuçlanana kadar durdurulmuştur. Sonuç olarak Sayıcı İsmail'den tahsil edilmesi gereken zimmet miktarının toplam 15.384.000 kuruş olmasına karar verilmiştir.²¹⁶

3.3.2 Sayıcı İsmail'in Zimmetinin Tahsil Edilmesi

Sayıcı İsmail'in zimmeti tahsil olunabilmesi kendisinin ve kardeşlerinin bütün mal varlığı incelenmiştir. Bütün taşınır ve taşınmaz mallarının dışında

²¹³ BOA. KK 4050, s. 4 6 M 1256 10 Mart 1840.

²¹⁴ BOA. KK 4050, s. 5 6 M 1256 10 Mart 1840.

²¹⁵ BOA. KK 4050, s. 5 6 M 1256 10 Mart 1840.

²¹⁶ BOA. KK 4050, s. 9-10 6 M 1256 10 Mart 1840.

sayıcının borç senetlerine de el konulmuş ve bunlar da Sayıcı İsmail'in zimmetinden düşölmek üzere tahsil edilmeye çalışılmıştır.

Öncelikle sayıcının Eyüp'te "Balcı Yokuşu"ndaki evi ve kardeşleri Salih ve Mustafa'nın Bergos'ta bulunan evleri aranmış ve bu evlerde bulunan 4.081.636 kuruş nakde el konulmuştur. Ayrıca Sayıcı İsmail ve kardeşlerinin 3.201.800 kuruşa tekabül eden borç senetleri(alacakları) bulunduğu tespit edilerek bu senetler de borçlulardan tahsil edilip sayıcının zimmetinden düşölmek üzere kaydedilmiştir.²¹⁷

Elde edilen borç senetlerinin kimlere ait olduğu tespit edilip ilgili deftere kaydedilmiştir. Buradan Sayıcı İsmail ve kardeşlerinin toplum içerisinde birçok farklı kişiden alacakları olduğu görölebilmektedir. Bu alacakların bir kısmı senet karşılığı satılan koyunlardan oluşmaktadır. Kayıtlarda bulunan Eyüplü subaşı Ömer Ağa, İzmir muhassılı Selim Bey, Ferecik Voyvodası sâbık Hacı Emin Ağa gibi şahıslar Sayıcı İsmail'in ilişkide olduğu kişileri göstermesi bakımından anlamlıdır. Sayıcı İsmail'in evinde bulunan senetlerde isimleri bulunan bazı kişiler meslekleri ise sayıcının kendi işiyle uzantılı olarak kasap, sayıcı, kol memuru, kâhya, çoban, yapağıcı ve çıkırıkçı olarak tespit edilebilmektedir.²¹⁸

Sayıcı İsmail'e ait senetlerde çok sayıda sarrafın ismi de geçmektedir. Bu sarraflardan en çok zimmeti gözüken sarrâf Hazar olmakla birlikte, sarrâfın toplam zimmeti 207.245,5 kuruş olarak gözükmekte ve bunun yalnızca 7595,5 kuruşunun tahsil edildiği belirtilmektedir.²¹⁹

Yapılan tahkikatlar sonucunda Sayıcı İsmail ve kardeşlerinin İstanbul, Rumeli ve Diyarbakır taraflarında ikamet eden kişilerde alacakları olduğu tespit edilmiştir. Özellikle Edirne, Prizrin, Kalkandelen, Gelibolu, Yanya, Filibe ve Selanik bölgelerindeki tahsilatların yapılabilmesi için "ma'rifet-i şer'i şerîf ve müşîr ve defterdâr ve muhassılları"na zimmet pusulalarıyla beraber Maliye Nezareti'nden emirnameler gönderilmesi istenmiştir.²²⁰

²¹⁷ BOA. KK 4050, s. 9-10 6 M 1256 10 Mart 1840.

²¹⁸ BOA. KK 4050, s. 11 6 M 1256 10 Mart 1840.

²¹⁹ BOA. KK 4050, s. 11 6 M 1256 10 Mart 1840.

²²⁰ BOA. KK 4050, s. 22 29 L 1257 14 Aralık 1841.

Sayıcı İsmail'in borçlu olduğu kişilere de hazineden ödeme yapılabilmekte ve bu borç miktarı sayıcının zimmetine eklenebilmekteydi. Bu şekilde yapılan başvurulardan birine göre Hüseyin, bazı masraflarından dolayı Sayıcı İsmail'den 3390 kuruş alacağı bulunduğunu belirtmiş ve bu alacağının “*Maliye Hazine-i Celilesi*” tarafından ödenmesini istemiştir. Bunun üzerine inceleme yapılabilmesi için gerekli kayıtlar varidat muhasebesinden istenmiş ve durum meclis-i muhasebe-i maliyeye havale edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda Hüseyin'in alacağı 3000 kuruş olarak tespit edilmiş ve hazine tarafından ödenerek Sayıcı İsmail'in zimmetine eklenmiştir.²²¹

Sayıcı İsmail'in zimmetine karşılık yapılan tahsilatta bazı durumlarda geri ödemeler de söz konusu olabilmekteydi. İsmail'in annesi Fatma Hâtun el konulan 995 adet Macar altınının kocası merhum Yusuf Ağa'nın “*hacc-ı şerîfe esnâ-yı azîmetinde vermiş olduğu hac akçesi*” olduğunu öne sürerek kendilerine iadesini istemiştir. Mesele yine meclis-i muhasebe-i maliyeye havale edilerek incelenmiş ve iddianın doğruluğu tespit edildikten sonra bu altınları tanesi 45 kuruştan hesaplanarak iade edilmiştir.²²²

Sonuç olarak zimmet tutarının tahsili ile ilgili kayıtlardan Sayıcı İsmail'in borcunun tamamının tahsil edilip edilmediği tespit edilememektedir. Son olarak sayıcının 1.486.868,5 kuruş borcu kaldığı ve bu miktarın belirli bir vade ile ödenmesi için senet verilmesi karşılığında Sayıcı İsmail'in bütün eşya ve mücevheratının kendisine iade edileceği bildirilmiştir. Fakat sayıcı bir süredir tutuklu kaldığı için itibarı kalmadığından kefil bulamayacağını ve bu borcu ödeyemeyeceğini ve affını dileyerek kendisine “*üç beş odalı bir bâb hâne ve müte'allikâtıyla ta'îş edecek mertebe ma'âş tahsîs ve ihsân buyurulmasını*” istemiştir. Yapılan değerlendirmede bir miktar eşyası ve evi kendisine iade edilmiş fakat borcunun affına dair isteği reddedilmiştir.²²³

Geriye kalan 1.486.868,5 kuruşluk borcun tahsili için Sayıcı İsmail'in sahip olduğu “*çiftlikât ve sâ'ir emlâkı*” incelenerek bu malların sayıcılık görevinden önce

²²¹ BOA. KK 4050, s. 7 6 M 1256 10 Mart 1840.

²²² BOA. KK 4050, s. 25 11 Ca 1258 16 Haziran 1842.

²²³ BOA. KK 4050, s. 10 6 M 1256 10 Mart 1840.

alınıp alınmadığının tespit edilmesine ve eğer öyleyse bu mallar kendisine bırakılarak borcun yavaş yavaş tahsil edilmesine, aksi takdirde “*bedelen zabt olunması*”na karar verilmiştir.²²⁴

3.3.3 Devletin Sayıcı İsmail’in Yolsuzluğuna Yaklaşımı

Sayıcı İsmail’in yolsuzluğu 1255/1840 tarihinde Dâr-ı Şûra-yı Askerî’de ve Ticarethane-i Amire’de hesaplarının incelenmesi ve kendisinin sorgulanmasıyla tespit edilmiştir. Sayıcının 1250/1835 senesinden itibaren her sene bir şekilde yolsuzluk yapmasının nasıl olup da daha önce tespit edilemediği kullanılan kaynaklardan anlaşılamamaktadır. Ama son yapılan incelemenin öncekilerden daha nitelikli olduğu tahmin edilebilmektedir.

Kullanılan defter ve söz konusu diğer arşiv belgelerine bakıldığında sayıcının birçok farklı şekilde zimmetine para geçirdiği görülebilmektedir. Fakat söz konusu belgelerde yolsuzluk tanımı kullanılmamakta, Sayıcı İsmail’in sorumluluğunda olan koyun ve mirî sermaye gibi kaynakları bir takım yöntemlerle gizleyerek zimmetine geçirdiği belirtilmektedir.

Hesaplarının incelenmesi ve sorgulanması esnasında tutuklu kalan sayıcı İsmail, incelemeler ve mal varlığının tespitinin büyük bir kısmı tamamlandıktan sonra kefil göstermesi sağlanarak serbest bırakılmıştır. Bu noktada tutukluluğun hapis gibi bir ceza olarak değil de tedbir amaçlı uygulandığı söylenebilir.

Sayıcı İsmail’in zimmeti hesaplanırken büyük titizlik gösterilmiştir. Tespit edilen her zimmet kalemi sayıcının kabul ettiği ve inkâr ettiği miktarlar ayrı ayrı hesaplanarak doğruluğu mümkün olduğunca araştırılmaya çalışılmıştır. Sayıcının kabul etmediği miktarlar delil bulunamadığı takdirde sayıcının borcu olarak kabul edilmemiştir.

Borcun tahsilatı gerçekleştirilirken sayıcı İsmail’in sayıcılıktan kazandıkları ile elde ettiği mallar, öncesinde sahip oldukları ve karısı, annesi gibi akrabalarının mülkiyetinde olanlar şeklinde ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Zimmete geçirilen tutarın tahsili mümkün olduğunca sayıcılıktan kazanılan gelir üzerinden yapılmaya

²²⁴ BOA. KK 4050, s. 10 6 M 1256 10 Mart 1840.

çalışılmış, bunun mümkün olmadığı durumlarda diğer kalemlerden tahsilat yapılması düşünülmüştür.

Sayıcı İsmail'in zimmetiyle ilgili tutulan defterin başında hazineye teslim etmesi gereken miktarın altında ödeme yapan Sayıcı Ostepan'ın olduğu düşünülen zimmetinden söz edilmektedir. Yaklaşık olarak 1.000.000 kuruş olarak tahmin edilen bu zimmet için Ostepan sorgulanmış ve bu zimmeti itiraf etmesi istenmiştir. Ostepan halka zulüm etmediğini bir miktar haksız kazanç eldi ettiyse de bunu bakmakla yükümlü olduğu kişilerin ihtiyaçları için harcadığını, ayrıca söz konusu miktarın dörtte biri tahsil edilmek istense bile bunu ödemeye gücü yetmediğini beyan etmiştir. Bu ifadesinden Ostepan'ın ufak çapta da olsa bir yolsuzluk yaptığı fakat ispat edilemediği belirtilmiştir. Ostepan'ın bütün taşınmaz malları satılsa bile söz konusu miktarın küçük bir kısmı karşılanacağı ve *"bu sûretle tahsil ve teslim-i hazîne-i şâhâne olunacak akçeden bir hayr ve menfa'at"* görülemeyeceği beyan olunarak zimmet tutarının tahsilinden vazgeçilmiştir.²²⁵

Bahsedilen örnekle, Sayıcı İsmail'in yolsuzluğu ile ilgili incelemeler beraber değerlendirildiğinde bu konuda devlet için cezalandırmaktan çok zimmete geçirilen miktarın tahsilatının daha önemli olduğu öne sürülebilir. Sayıcı İsmail'in durumunda zimmetin hesaplanması belirli ilkeler dahilinde yapılarak yine tahsilat da benzer ilkelere göre gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Sayıcı İsmail'in tutukluğu hesapların netleşmesine kadar sürmüş, borcun tahsilatı sürecinde tutuklamaya gerek duyulmamıştır. Sayıcı Ostepan'ın durumunda ise gerek zimmet kesin olarak tespit edilemediğinden gerek de tahsilatın sayıcının mal varlığının yetersiz kalmasından dolayı pek mümkün olamayacağından Ostepan affedilmiştir.

²²⁵ BOA. **KK 4050**, s. 2 8 Ca. 1256 8 Temmuz 1840.

SONUÇ

Osmanlı iktisat tarihi çalışması olarak iktisadi suçları inceleyebilmek için iktisat disiplininin yanında kriminoloji disiplininden de faydalanmak gerekmektedir. Kriminoloji, hangi fiillerin suç olarak kabul edilebileceği gibi sorunlara hukuk disiplininden farklı olarak sosyal açıdan yaklaşmaktadır. Öte yandan suçluların suç işleme sebepleri ve toplumun buna yaklaşımıyla ilgili açıklamalar getirirken, ceza infaz sistemlerinin hangi ilkelere göre şekillenmesi gerektiği ve caydırıcılığın gerektiği durumlarda nasıl sağlanacağını tespit etmeye çalışır.

İktisat teorisinin suç ve ceza infaz politikalarıyla ilgilenmesiyle beraber suçluların hangi durumlarda suç işleyeceği rasyonel davranış varsayımı altında modellenmeye çalışılmıştır. Öte yandan suçun suçlu için bir fayda sunduğu ve bunun bir maliyeti olduğunu öne sürülürken suçun önlenmesi için uygulanacak güvenlik önlemleri ve cezalandırma yöntemlerinin de bir sosyal maliyeti olduğunu tespit etmişlerdir. Bu açıdan caydırıcılığın sağlanabilmesi için hangi ceza yöntemlerinin hangi durumlarda kullanılacağı fiyat teorisinin araçlarıyla analiz edilmiştir.

İktisadi suç kavramı ile ilgili tartışmalar 20. yüzyılın başlarına kadar tarihlense de bu kavramın kriminolojik bir kategori olarak olgunlaşmaya başlaması çok yenidir. Modern ceza hukukunun kapsamı içinde birçok farklı düzenleme iktisadi suç kategorisine girebilmektedir. Bu açıdan iktisadi suç kategorisinin tarihsel bir araştırmaya uygulanabilmesi için hem vaka çalışmaları hem de kriminoloji ve iktisat teorisi çerçevesinde gerekli tartışmaların yapılması gerekmektedir.

Osmanlı tarihyazımında suç tarihi üzerine çalışmalar daha çok büyük şehirlerdeki vakalar üzerine yoğunlaşmaktadır. Polis ve jandarma gibi şehrin asayişini sağlamakla görevli kurumlar ve ceza infaz sistemindeki değişiklikler bağlamında hapisaneler üzerine çalışmalar da son yıllarda artmaktadır. Bu alanda eksiklikler hukuki çerçeveye pek değinilmemesi ve çalışmaların ağırlıklı olarak 19. yüzyıl üzerine yoğunlaşması noktasındadır.

Avrupa tarihyazımında suç tarihi çalışmaları artık kendi dergileri ve dernekleriyle belirli bir olgunluğa ulaştığı gözlemlenebilir. Fakat iktisadi suçlar üzerine yapılmış tarihsel araştırmalar henüz az sayıdadır. Bu alandaki çalışmaların daha çok İngiltere zerine olması İngiltere'nin suç tarihi literatürünün bölgesel anlamda en çok yoğunlaştığı alan olması sebebiyle şaşırtıcı değildir.

Bu çalışmada incelenen Sayıcı İsmail Ağa'nın ondalık ağnam uygulamasında görevli olduğu sırada yaptığı bir takım yolsuzlukların incelenmesi Osmanlı zerine yapılmış iktisadi suç tarihi çalışmalarına bir katkı olmayı hedeflemektedir. Yolsuzluk vakasının arşiv kaynakları üzerinden incelenmesiyle daha çok devletin bu suça yaklaşımı üzerine fikir sahibi olabilmekteyiz.

Yolsuzluğun kapsamı ve iktisadi açıdan büyüklüğü ayrıntılı olarak tutulmuş hesaplardan incelenebilmiştir. İlgili kurumlar Sayıcı İsmail Ağa'yı sorgulayarak, şahitleri dinleyerek ve sayıcının evinde buldukları delilleri değerlendirerek yolsuzluğun miktarını tespit edebilmişlerdir. Sayıcı İsmail Ağa'nın kabul etmediği zimmet miktarları üzerinde daha çok durarak bu miktarların doğruluğunu onaylamadan tahsil etmemeyi tercih etmişlerdir.

Bu vaka üzerinden devletin o dönemdeki yolsuzluk suçu işleyen bir kişiye yaklaşımıyla ilgili bazı tespitler de yapılabilir. Suçlu, yolsuzlukla ilgili zimmeti ve bu zimmetin tahsilatını yapabilmek için sahip olduğu mal varlığı tespit edilene dek tutuklu kalmıştır. Suçunun cezasının bu bağlamda hareket özgürlüğünün kısıtlanması olarak uygulandığı söylenememektedir.

İktisadi bir kazanç elde edildiği aşıkr olan bu suç için verilen ceza da iktisadi olmuştur. Zimmetten kaynaklanan borcun tahsili için sayıcının mal varlığının borcu karşılayacak miktarına el konmuştur. Bu şekilde el konulan taşınır ve taşınmaz malların dışında başka bir cezanın düşünüldüğü elimizdeki kaynaklardan tespit edilememiştir.

Son olarak bu suça karşı devletin önceliğinin yolsuzluk sonucu devletin uğradığı maddi zararın karşılanması olduğu görülmektedir. Devletin bu zararı tahsil edebilmesi ileride bu suçu işleyecek olanlara kötü örnek olmaması için önem arz

ettiği ilgili defter kayıtlarından görülebilmektedir. Suçlunun affedilmesinin gündeme geldiği durumlarda bile bu noktanın gözetilmesi uygulamada caydırıcılığın ne şekilde sağlanabilmesinin arzu edildiği üzerine bize ipuçları vermektedir.

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI

1. Belgeler

Hatt-ı Hümayun (HAT.), 7/334, 1464/23

2. Defterler

Kamil Kepeci Tasnifi (KK.), 4050

İKİNCİL KAYNAKLAR

- Abou el-Haj, Rifa'at Ali.: **Modern devletin doğası : 16. yüzyıldan 18. yüzyıla Osmanlı imparatorluğu**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000.
- Akman, Mehmet.: **Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2004.
- Akgündüz, Ahmet.: "İ'lâm", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 22, ss. 72-73
- Aydın, Mehmet Akif.: "Mahkeme", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 27, s. 341-344.
- Aydın, Mehmet Akif.: **Türk Hukuk Tarihi**, 8. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2010.
- Aydın, Mehmet Akif.: "Ceza", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 7, ss. 478-482.
- Aydın, Mehmet Akif.: "Osmanlı'da hukuk", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul, 1994, ss. 375-483.
- Aynural, Salih.: **İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740 – 1840)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.
- Bardakoğlu, Ali.: "Hapis", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 16, ss. 54-64.

- Beattie, J. M.: “The Criminality of Women in Eighteenth-Century England”, **Journal of Social History**, Vol. 8, No. 4, 1975, ss. 80-116.
- Beattie, J. M.: “The Pattern of Crime in England 1660-1800”, **Past and Present**, No. 62, 1974, ss. 47-95.
- Becker, Gary.: “Crime and Punishment: An Economic Approach,” **The Journal of Political Economy**, Vol. 76, No. 2 (Mar. - Apr., 1968), pp. 169-217.
- Bingöl, Sedat.: “Tanzimat Sonrası Taşra ve Merkezde Yargı Reformu”, **Osmanlı : Teşkilat**, ed. Güler Eren, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, ss. 533-545.
- Boynukalın, Mehmet.: “Suç”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 37, ss. 453-457.
- Braithwaite, John.: “White Collar Crime”, **Annual Review of Sociology**, Vol. 11, 1985, pp. 1-25.
- Brewer, John-Styles, John.(Ed.): **An Ungovernable People: The English and Their Law in the 17th and 18th Centuries**, London, Hutchinson, 1980.
- Brown, William W.-Reynolds, Morgan O.: “Crime and "Punishment": Risk Implications”, **Journal of Economic Theory**, Vol. 6, No. 5, 1973, pp. 508-514.
- Carrabine, Eamonn, v.d.: **Criminology A Sociological Introduction**, London, Routledge, 2004.
- Cin, Halil-Akgündüz, Ahmet.: **Türk Hukuk Tarihi : Kamu Hukuku**, Konya, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1989.
- Cin, Halil- Akyılmaz, Gül.: **Türk Hukuk Tarihi**, Konya, Sayram Yayınları, 2003.
- Cockburn, J. S.: “The incidence and nature of crime 1558-1625”, Ed. John Cockburn, **Crime in England 1550-1800**, London, Quartet, 1977, ss. 49-71.
- Cooter, Robert-Ulen, Thomas.: **Law & Economics**, New York, Pearson Addison Wesley, 2004.
- Curtis, T. C.- Hale, F. M.: “English Thinking about Crime, 1530-1620”, Ed. A. Knalpa, **Crime and Criminal Justice in Europe and**

- Canada**, Waterloo, Wilfred Laurier University Press, 1981, ss. 111-126.
- Demirel, Fatmagül.: **Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876 – 1914)**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2008.
- Demirtaş, Mehmet.: **Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza**, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2010.
- Dönmezer, Sulhi.: **Kriminoloji**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1984.
- Eide, E.- Rubin, P. H.- Shepherd, J. M.: **Economics of Crime**, Hanover, Now Publishers, 2006.
- Emecen, Feridun.: “Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkam-ı Miri, Ahkam-ı Kuyud-ı Mühimme ve Ahkam-ı Şikayet”, **TALİD**, No. 5, 2005, ss.107-139.
- Emsley, Clive.: **Crime, Police, and Penal Policy**, New York, Oxford University Press, 2007.
- Erim, Neşe.: “Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, **Osmanlı Araştırmaları**, sy. 4, 1984, ss. 79-88.
- Faroqhi, Suraiya.: **Coping with the State: Political Conflict and Crime In the Ottoman Empire 1550 – 1720**, İstanbul, ISIS Press, 1995.
- Fine, Ben.: “A Question of Economics: Is It Colonizing the Social Sciences?”, **Economy and Society**, Vol. 28, No. 3, (August., 1999), pp. 403-425.
- Freeman, Richard B.: “The Economics of Crime”, Ed. Orley Ashenfelter and David Card, **Handbook of Labor Economics**, Vol. 3, Amsterdam, 1999, pp. 3529-3571.
- Godfrey, Barry S.- Williams, Chris A.- Paul Lawrence.: **History & Crime**, London, 2008.
- Godfrey, Barry- S., Lawrence, Paul.: **Crime and Justice 1750-1950**, Willan Publishing, 2005.

- Güran, Tevfik “İstanbul’un İaşesinde Devletin Rolü 1793 – 1839”, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar**, İstanbul, Eren Yayıncılık
- Hay, Douglas-
Linebaugh, Peter v.d. .: **Albion's Fatal Tree: Crime and Society in Eighteenth-Century England**, London, Alen Lane, 1975.
- Henry, Stuart.: “Crime”, **The Sage Dictionary of Criminology**, Ed. Martin O’Brien, Majid Yar, London , Sage Publications, 2001, s. 59-61.
- Heyd, Uriel.: **Studies in Old Ottoman Criminal Law**, ed. V. L. Menage, Oxford, Oxford University Press, 1973.
- Hirschleifer, Jack.: “The Expanding Domain of Economics”, **The American Economic Review**, Vol. 75, No. 6, (Dec., 1985), pp. 53-68
- Imber, Colin.: **Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650 : İktidarın Yapısı**, çev. Şiar Yalçın, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Imber, Colin.: **Şeriattan Kanuna Ebussuud ve Osmanlı’da İslami Hukuk**, çev. Murteza Bedir, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.
- Innes, Joanna-
Styles, John.: “The Crime Wave: Recent Writing on Crime and Criminal Justice in Eighteenth-Century England”, **Journal of British Studies**, Vol. 25, No. 4, (Oct., 1986), ss. 380-435.
- İnalçık, Halil.: “Kanunname”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 24, ss. 333-337.
- İnalçık, Halil.: “Şikâyet Hakkı: ‘Arz-i Hâl ve ‘Arz-i Mahzar’lar”, **Osmanlı’da Devlet, Hukuk, Adâlet**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 2000, ss. 49-74
- İpşirli, Mehmet.: “XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, sy. 12, 1982, ss. 203-248.

- Kahan, Dan M.: "Between Economics and Sociology: The New Path of Deterrence", **Michigan Law Review**, Vol. 95, No. 6, 1997, pp. 2477-2497.
- Karl-Dieter Opp.: "The Economics of Crime and the Sociology of Deviant Behaviour. A Theoretical Confrontation of Basic Propositions", **Kyklos**, Vol. 42, No. 3, 1989, pp. 405-430.
- Kırlı, Cengiz.: "Yolsuzluğun İcadı: 1840 Ceza Kanunu, İktidar ve Bürokrasi," **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, sy. 4, Güz 2006, s. 45-119.
- Knafla, Louis A.: "Structure, Conjuncture, and Event in the Historiography of Modern Criminal Justice History" **Crime History and Histories of Crime : Studies in the Historiography of Crime and Criminal Justice in Modern History**, Ed. Clive Emsley, Louis A. Knafla, Westport, Greenwood Press, 1996, ss. 33-44.
- Landes, William M.: "Introduction," **Essays in the Economics of Crime and Punishment**, Ed. Gary S. Becker ve William M. Landes, New York, National Bureau of Economic Research, 1974.
- Lévy, Noémi.: "Giriş", **Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza : 18.-20. Yüzyıllar**, der. Noémi Lévy ve Alexandre Toumarkine, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Lévy, Noémi-
Özbek, Nadir-
Toumarkine, Alexandre (Der.): **Jandarma ve Polis : Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- Lévy, Noémi-
Toumarkine, Alexandre (Der.): **Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza : 18.-20. Yüzyıllar**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Lévy, René.: "Crime, Judicial System, and Punishment in Modern France", **Crime History and Histories of Crime :**

- Studies in the Historiography of Crime and Criminal Justice in Modern History**, Ed. Clive Emsley, Louis A. Knafla, Westport, Greenwood Press, 1996, ss. 87-108.
- Lindström, Dag.: “Historical Perspectives: Swedish and International Examples”, Ed. Hans Sjögren and Göran Skogh, **New Perspectives on Economic Crime**, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2004.
- Linebaugh, Peter.: **The London Hanged. Crime and Civil Society in the Eighteenth Century**, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.
- McMullan, John L.: “Crime, Law and Order in Early Modern England”, **British Journal of Criminology**, Vol. 27, No. 3, 1987, ss. 252 -274.
- O’Brien, Martin-Yar, Majid.: **Criminology The Key Concepts**, New York, Routledge, 2008.
- O’Brien, Patricia.: “Crime and Punishment As Historical Problem”, **Journal of Social History**, C.XI, No: 4, 1978, s. 508-520.
- Oğuz, Mustafa-Akgündüz, Ahmet.: “Hüccet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 18, ss.446-450.
- Öztürk, Said.: “Sosyo-ekonomik Tarih Kaynağı Olarak Ahkam Defterleri”, **Pax Ottomana studies in memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç**, ed. Kemal Çiçek, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2001, ss. 611-639.
- Peters, Rudolph.: **Crime and Punishment in Islamic Law Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-first Century**, New York, Cambridge University Press, 2005.

- Polinsky, A.Mitchell – Shavell, Steven.: “The Economic Theory of Public Enforcement of Law”, **Journal of Economic Literature**, Vol. 38, No: 1 (Mar., 2000), pp. 45-76.
- Robb, George.: **White Collar Crime in Modern England Financial Fraud and Business Morality, 1845 – 1929**, Cambridge, Cambridge University Press, 2002.
- Rousseaux, Xavier.: “From Medieval Cities to National States, 1350 – 1850 : The Historiography of Crime and Criminal Justice in Europe”, **Crime History and Histories of Crime : Studies in the Historiography of Crime and Criminal Justice in Modern History**, Ed. Clive Emsley, Louis A. Knafla, Westport, Greenwood Press, 1996.
- Rousseaux, Xavier.: “Crime, Justice and Society in Medieval and Early Modern Times : Thirty Years of Crime and Criminal Justice History”, **Crime, Histoire & Sociétés / Crime, History & Societies**, Vol. 1, No. 1, 1997, ss.87-118.
- Sahillioğlu, Halil.: “Ahkâm Defteri”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 1, s. 551
- Shapiro, Susan P.: “Collaring the Crime.: Not the Criminal: Reconsidering the Concept of White Collar Crime”, **American Sociological Review**, Vol. 55, No. 3, 1990, pp. 346–365.
- Soyer, Emel.: “XVII. Yy. Osmanlı Divan Bürokrasisi’ndeki Değişimlerin Bir Örneği Olarak Mühimme Defterleri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Stigler, George J.: “Economics – The Imperial Science?”, **The Scandinavian Journal of Economics**, Vol. 86, No. 3 (Sep., 1984), pp. 301-313.
- Tekin, Yaşar.: “Şer’iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti’nde Ta’zîr Suç ve Cezaları”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans**

- Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bölümü, 1995.
- Thompson, E. P.: **Whigs and Hunters: The Origin of the Black Act**, London, Allen Lane, 1975.
- Tiryaki, Tercan-Gürsoy, Türker.: “Ekonomik Suç Kavramı ve Sigortacılık Suçlarının Bu Açıdan Değerlendirilmesi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 55, 2004, ss.53-59.
- Türkhan, Mehmet Sait.: “18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul’un Et İaşesinin Temini: Hassa Kassabbaşılık Kurumu”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Tarihi Bilim Dalı, 2006
- Uğur, Yunus.: “Şer’iyye Sicilleri”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 39, ss. 8-11.
- Uzun, Ahmet.: **İstanbul’un İaşesinde Devletin Rolü: Ondalık Ağnam Uygulaması 1783-1857**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2006.
- Üçok, Coşkun-Mumcu, Ahmet.: **Türk Hukuk Tarihi Ders Kitabı**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1981.
- Üçok, Coşkun.: “Osmanlı Kanunnamelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 3, Sy. 1, 1947, ss. 48-73.
- Walker, Garthine.: **Crime, Gender and Social Order in Early Modern England**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Wittman, Donald.: **Economic Foundations of Law and Organization**, New York, Cambridge Universtiy Press, 2006.
- Yeager, Peter Cleary.: “Corporate Crime”, **Encyclopedia of White-Collar Crime**, Ed. Jurg Gerber ve Eric L. Jensen, Westport, Greenwood Press, 2007, s. 54-58.

- Yıldız, Gültekin.: “Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı (1839 – 1908)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı, 2002.
- Zarinebaf, Fariba.: **Crime and Punishment in Istanbul 1700 – 1800**, Berkeley, University of California Press, 2010.